

Uloga Hrvata (Dalmatina) u upravi slobodnih kraljevskih gradova Segedina, Subotice i Osijeka

dr. sc. Ladislav Heka*

Sažetak

Premda se danas nalaze u trima posebnim državama, Segedin, Subotica i Osijek bili su svojedobno pogranični gradovi Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Zbog svoga su zemljopisnoga položaja oni bili (i ostali) multikulturni i višenacionalni gradovi, u kojima su uslijed migracija osim Mađara živjeli i Hrvati (u Segedinu i Subotici pod nazivom Dalmatini), Nijemci te Srbi (u Segedinu i Subotici pod nazivom Raci), čineći četiri najveće etničke skupine u njima. Navedeni su gradovi imali sličnu prošlost, sva tri su bila više od jednoga stoljeća pod Osmanlijama, a i put do stjecanja statusa slobodnog i kraljevskog grada bio im je jednako težak i dugotrajan. Segedin je taj status stekao 21. svibnja 1721., Subotica 22. siječnja 1779., a Osijek tek 24. ožujka 1809. godine. Usto su sva tri grada platila stanoviti iznos na ime otkupa. Dobivene feudalne privilegije narečeni gradovi u biti su prakticirali samo do 1848. godine, ali su i nakon ukidanja feudalnog poretka nominalno zadržali svoj status čije je stvarno značenje postupno slabilo, dok nije i formalno ukinut 1945. godine. Stjecanje statusa slobodnog kraljevskog grada bilo je zamašnjak koji je pridonio političkom, gospodarskom i svekolikom inom razvitku Segedina, Subotice i Osijeka te predstavlja jedan od najznačajnijih događaja višestoljetne povijesti ovih triju gradova. Danas je Segedin treći po veličini grad u Mađarskoj, Osijek četvrti po značenju gospodarski, sveučilišni i kulturni centar Hrvatske, a Subotica je ostala stožerni grad u Bačkoj.

Ključne riječi: slobodni kraljevski grad, magistrat, communitas, privilegij, statut

Institut slobodnog kraljevskog grada

Po prof. Ivanu Beucu, u XIII., XIV. i XV. stoljeću u pravnom pogledu gradovi su bili „privilegirane zajednice stanovnika koje su uživale takva prava i slobostine kojima su se bitno razlikovale od drugih zajednica stanovnika a naročito svojim pravom na vršenje državne vlasti“ (Beuc 1985, 129; Vrbošić 2010, 10-11). Između njih je postojala razlika jer su slobodni kraljevski gradovi (*lat. liberae et regiae civitates*)

---

* docent, Pravni fakultet, Institut za komparativno pravo, Segedin

bili vlasni slati nuncije u staleški sabor, dok to pravo nije pripadalo trgovištima (*lat.* oppida privilegata, liberae villaepriilegiata, liberae villae). Pored toga, slobodni kraljevski gradovi su kraljevskom diplomom dobili privilegije u svezi sa sudovanjem, imenovanjem sudaca i čelnika, izborom gradske vlasti, bili su izuzeti ispod vlasti magnata, a podređeni kraljevoj jurisdikciji (*lat.* peculium sacri coronae regni). Razumljivo je stoga što su trgovišta nastojala dobiti ovaj status.

Institut slobodnog i kraljevskog grada (*lat.* liberae regiaeque civitates; *njem.* königliche Freistädte; *mađ.* szabad királyi városok) u Ugarskoj i Hrvatskoj ponikao je u okvirima srednjovjekovne države, u vrijeme vladavine ugarsko-hrvatskoga kralja Bele IV. (1235.-1270.) kada su Arpadovići u gradovima tražili oslonac nasuprot moći feudalaca. Ovaj institut bio je dio feudalnog sustava privilegija u kojemu su pod vlast vlastelina potpadali ne samo svi neplemići nego i pojedina naselja, kao posjedi, odnosno općine (Brunčić 2010, 44). Te općine bile su stečevine Svete Krune (*lat.* peculium sacri coronae regni) koje se nisu mogle ni odcijepiti od krune, a niti pak prodati ili založiti, a jamčile su svojim građanima (četvrtom redu) na području grada uživanje svih povlastica plemića („kolektivno plemstvo“), pa je dodjeljivanje toga statusa označavalo da je grad izuzet ispod vlastelinske vlasti (slobodni) i da je riječ o krunskoj imovini (kraljevski gradovi) (Smrekar 1899, 452; Brunčić 2010, 45). Gradovi su pak bili dužni kralju plaćati paušalni porez i po potrebi davati vojsku, čime je kralj dobio novi siguran izvor prihoda za kraljevsku blagajnu. Usto su bili dužni poštovati zemaljske zakone i običaje, priznavati redovitu sudbenu vlast u zemlji, te prisegnuti kralju na podaničku vjernost kao i ostali zemaljski staleži.

Kraljevskom diplomom odnosno poveljom o uzdizanju u status slobodnog i kraljevskog grada pojedini veći i osobito zaslužni gradovi izuzimali su se ispod vlasti feudalnoga gospodara te su stavljeni neposredno pod kraljevu vlast uživajući samoupravu koja se ogledala u posebnim povlasticama i slobostinama. Sadržaj gradske autonomije propisivala je diploma kao temeljni pravni akt najviše državne vlasti i pravno izvorište snage zakona na kome su se temeljili statut i akti gradske samouprave (Brunčić 2010, 52). Poveljom (inauguralnom diplomom) je detaljno uređen unutarnji ustroj slobodnih kraljevskih gradova i to kako glede materijalno-pravnih tako i u odnosu na postupovne odredbe.

Slobodni kraljevski gradovi nastali su razvojem trgovine i obrta, rastom broja stanovnika te odvajanjem naselja od svoga poljoprivrednoga okruženja. Porast broja žitelja ostvarivan je kolonizacijom, dakle njihovim naseljavanjem od strane doseljenika (često stranaca) kojima su osigurane određene povlastice, napose kroz oslobađanje od plaćanja stanovitih poreza i daća, zatim davanjem prava slobodne trgovine itd.¹

Segedin, Subotica i Osijek ovaj status nisu stekli u srednjem vijeku (pretpostavljene povlastice Segedina iz toga doba nisu nedvojbeno dokazane), nego tek poslije oslobađanja od Turaka, kada je ovaj privilegij bilo puno teže dobiti. Naime, sva su tri grada prije stjecanja statusa slobodnog i kraljevskog grada bila feudalni podložnici Ugarske kraljevske komore, pa je ona jamačno bila protiv njihova odvajanja, a usto

¹ O staleškim samoupravnim pravima gradova vidi još Kostrenčić 1956, 33 i 211; zatim Shek Brnardić 1997, 180; Blazovich 2002; Blazovich 2006a, 73-83; Blazovich 2006b, 342-348.

je Ugarski sabor 1687. godine izrično odredio da se „broj slobodnih kraljevskih gradova u buduće neima više umnožavati izuzev, ako bi to u pojedinih slučajevima, uvažanjem osobitih zasluga takvih općina, od probitka po opću dobrobit zemlje odredilo Njegovo Veličanstvo“ (Smrekar 1899, 452; Brunčić 2010, 46). Od toga doba novoproglašeni slobodni kraljevski gradovi nisu dobivali puno pravo glasa i mjesto u Ugarskom saboru sve dotle dok Sabor to nije ozakonio (u biti odobrio). Unatoč ovoj odredbi rastao je njihov broj od 32 koliko ih je bilo potkraj XVII. stoljeća, do 44 (a s devet erdeljskih i osam hrvatskih *civitas*a ih je bilo ukupno 61) 1787. godine.

Gradovi su bili formirani kao samostalne općine (*lat. communitates*) s biranim poglavarstvom (*lat. magistrat*), gradskim sućem (*lat. maior villae, iudex civitatis, villicus, richtardus*) i vijećnicima (*lat. maiores, seniores*), odnosno pučkim tribunom (*lat. tribunus plebis*) kao čelnikom *communitas*a (Kostrenčić 1956, 33 i 211; Shek Brnardić 1997, 181). Ovaj potonji je biran na godinu dana i bio je ugledni dužnosnik koji je na stanoviti način povezivao poglavarstvo i izabrano građanstvo (Bačić 1998, 100-101). Od XIII. stoljeća pravo biranja imale su samo osobe s pravom građanstva koje su izabrale vanjsko vijeće iliti izbornu općinu (*lat. electa communitas*), a ona je pak iz svojih redova izabrala glavnoga sudca i članove magistrata (Shek Brnardić 1997, 181). Najvažnija autonomna prava odnosno povlastice bile su: da gradovi nisu bili podložni vlastelinskoj ili kakvoj drugoj jurisdikciji, osim vladareve (*lat. sui iuris*), imali su pravo sami donositi propise kojima su uređivali odnose u gradu (*lat. jus statuendi ili jus condere statuta*), imali su pravo sudjelovanja i glasa na županijskim plemićkim skupštinama te u Hrvatsko-slavonskom saboru i u zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru, obavljali su kazneno sudovanje (uz pravo priziva vladaru) uključujući i „pravo mača“ (*lat. ius gladii*) (Shek Brnardić 1997, 180). Prizivnu sudsku instancu činio je tavernik (*lat. magister tavernicus; mađ. tárnokmester*), koji je obnašao neposrednu kraljevsku vlast nad gradovima, a u upravnim poslovima pak nadzor te ih je ujedno štitio od samovolje feudalnih gospodara. Kroz praksu tavernikalnog suda (*lat. sedes tavernicalis*) u Budimu, koji je pod predsjedanjem tavernika sudio kao prizivni za određeni broj slobodnih kraljevskih gradova, razvilo se tavernikalno pravo (*lat. jus tavernicale*). Ono je unificirano i od XV. stoljeća objavljivano u zbirka tavernikalnoga prava, a tzv. tavernikalni članci su se redovito tiskali uz *Corpus iuris hungarici*.

Navedena prava gradova ipak nisu bila neograničena, a za valjanost gradskih statuta trebalo je ispuniti tri pretpostavke: da su u skladu s postojećim zakonima i kraljevskim odredbama, da ih je donijela većina građana i da ih je kralj prije primjene potvrdio. Razvidno je, dakle, da su slobodni kraljevski gradovi bili izuzeti ispod sudbenosti županije, te su u kaznenim i upravnim sporovima svojih građana neplemenita roda sudbenu vlast obnašali gradski sudac u manjim sporovima kao sudac pojedinac, a u zahtjevnijim slučajevima zajedno s magistratom ili s nekoliko senatora koji su poznavali pravo i postupovne odredbe (Beuc 1985, 220-221; Brunčić 2010, 49). Gradski plemići su i dalje potpadali pod sudbenost plemićkog suda ili županijskog suda, osim onih sporova u kojima predmet spora nije bilo plemićko dobro ili plemićko pravo, jer je tada magistrat sudio i u njihovim parbama.

Svim je osobama sa statusom građanina bilo zajamčeno pravo na slobodno kretanje i oporučivanje (sloboda seljenja i raspolaganja imovinom u slučaju smrti), a usto su imali i trgovačke te financijske povlastice (Shek Brnardić 1997, 180). U zastupničkom tijelu im je dano pravo uređivanja ustroja, ali i imenovanja većine gradskih činovnika, osim gradskog suca, kapetana, magistrata i kasnije gradonačelnika. Dakle, imenovali su bilježnika (*lat.* notarius), podbilježnika (*lat.* vicenotarius), sirotinjskog skrbnika (*lat.* pupillarum curator), registratora, blagajnika, komornika i podkomornika, upravitelja vojnog skladišta itd.

U Ugarskoj je pravna samostalnost slobodnih kraljevskih gradova službeno dokinuta zakonskim člankom 20 iz 1876. godine, kada je većina njih izgubila pravo sudbenosti, pa je ovaj status ostao samo prazan naslov. Međutim, u Hrvatskoj su, zbog različitoga zakonodavstva slobodni kraljevski gradovi ne samo ostali, nego su Bjelovar i Sisak tek 1874. dobili taj rang.

Povijest grada Segedina

Slika 1. Grb grada Segedina

Grad Segedin, u pučkom govoru *Szöged* nalazi se na području mađarskog *Alfölda*, na mjestu gdje se rijeka Moriš (*Mariš*, *Mureš*) ulijeva u Tisu. Ime grada se u izvorima prvi puta spominje 1138. kao *Cegedi*. Godine 1183. nalazimo latinski oblik *in Siggedin*, 1199. susrećemo pridjevak *Seghedienensis*, 1217. *Zegedin*, a 1222. *in Scegoed*. Kasnije se javljaju mađarski nazivi *Nagyszeged*, *Mezőszeged*, *Mezőnagyszeged*, *Mezőnagyszögged*, *Végszeged*, *Végszögged*, *Vígszögged*.

Latinsko ime grada bilo je *Segedinum*, *Seghedinum*, *Szegedinum*, *Szögedinum*, njemački *Segedin*, hrvatski *Szeged* ili *Segedin* (*Szegedin*), talijanski *Seghedino*, turski *Szegedin*. Glede značenja riječi *Szeged*, postoje dva oprečna mišljenja. Jedni drže da naziv grada potječe od riječi *szeg*, *szög*, *szöglet* (klin, čavao, kut), i po njima je naziv grada umanjenica navedene riječi. Poznati etnograf i pisac András Dugonics, najpoznatiji Dalmatin u Segedinu, zabilježio je da su Mađari „ona naselja koja su nastala na ušću jedne rijeke u drugu ili u njihovoj blizini, nazivali Szeg, Szeged, Szegellet, zbog njihova zemljanog ruba (*mađ.* szegellet)“ (Balint 1976, 53). Sasvim suprotno stajalište zastupao je pisac monografije Segedina János Reizner, koji ime grada izvodi iz riječi *sziget* (u značenju *otok*). Reizner je zapisao: „Ime Szögged, Szüged ne znači drugo doli otok (*sziget*), pri čemu je dostatno spomenuti da je Szegedin, ne samo u vrijeme osnivanja, već i stoljećima kasnije, uistinu bio otok, smješten na vodoplavnom području rijeke Tise... Ovdje su ljudi živjeli još prije doselidbe Mađara, a zatim su se tu naselili i naši pretci... Grad je i u XV. stoljeću ležao na više otoka i njihovi su stanovnici činili

posebnu općinu... Donji grad je ležao na jednom otoku koji je u vrijeme povećanog vodostaja bio sa svih strana okružen vodom... Tvrđava i središte grada su pak činili poseban otok, dok se Gornji grad sastojao od međusobno različito udaljenih sedam otoka različite veličine... Prema ovim otocima je Szegedin dobio svoje ime... Da je, naime, grad nazvan po kutu koji se formirao uslijed vijuganja rijeke Tise, onda bi bilo još puno gradova toga naziva jer je Tisa oblikovala bezbroj sličnih rubova. Zbog istih je razloga nemoguće da je nekada grad nosio naziv Zege, točnije Cege ili Cseke, jer ove riječi znače luku ili mjesto za ribolov. Zašto nema još naselja sličnoga imena, ako znamo da postoje brojna mjesta pogodna za pristajanje i ribolov?... Naziv Szeged, Szöged, Szüged nije drugo nego stari naziv za riječ otok (sziget)“ (Balint 1976, 54). Uz ova dva gledišta postoji i narodna predaja ljudi iz okolnih pustara koja kazuje kako je „jedan čovjek zabio klin (szög) u zemlju, te je to mjesto određeno za središte naselja. Zato je grad nazvan Szöged“ (Balint 1976, 54).

Mongoli su u XIII. stoljeću opustošili grad, a mjesno pučanstvo se razbježalo po okolnim močvarištima, ali se uskoro vratilo i obnovilo porušeno naselje. Kralj Bela IV. je 1246. Segedinu dao status grada i povlastice koje su imali Budim i Stolni Biograd (*mađ.* Székesfehérvár). Tijekom vladavine Ljudevita I. (Velikog) ovaj grad na Tisi razvio se u najznačajnije središte južne Ugarske. Kako se približavala opasnost od Turaka tako je grad postajao strateški značajniji, pa je kralj Sigismund Habsburgovac dao podići gradske zidine, a 1498. je Segedin dobio status slobodnog kraljevskoga grada. Godine 1522. imao je 7.000 žitelja i bio je jedan od najmnogoljudnijih gradova Ugarske. Međutim, sljedećih godina (1525. i 1526.) Turci su ga prvo opustošili, a zatim su ga u zimi 1542./43. zauzeli. Domaće pučanstvo se na to razbježalo po cijeloj Ugarskoj, a istovremeno su se u grad doselili stanovnici s južnoslavenskog područja pod turskom vlašću i to kako muslimani, tako i kršćani. Najznačajniji među njima bili su Dubrovčani.

U srednjem vijeku Segedin nije bio jedinstveni grad, nego su se na njegovu današnjemu području oblikovala tri naselja: Tvrđava i Palánk, odnosno Gornji i Donji Segedin, a kasnije je na lijevoj obali rijeke nastao Novi Segedin (*mađ.* Újszeged) koji je u XVI. stoljeću bio posjed ugarske kraljice i upraviteljice Erdelja Izabele (Jagelović). Oko 1550. taj je dio grada nazivan „Királica“ (*hr.* Kraljica) što upućuje na činjenicu da su malobrojno pučanstvo Novog Segedina tada u znatnoj mjeri činili južni Slaveni. Naime, riječ kraljica se na mađarskom jeziku kaže „királyné“, dakle, osnovica naziva je jamačno slavenska. Krajem XV. stoljeća tri starodavna naselja počela su se ujedinjavati i u upravnom pogledu te je grad postao autonomna zajednica kojoj se nakon protjerivanja Turaka u vojnom pogledu pridružilo i naselje na lijevoj obali rijeke koje je dospjelo pod vojnu upravu zapovjednika segedinske tvrđave. Grad je 1771. uzeo u zakup Novi Segedin koji je 1796. postao trgovištem (*lat.* oppidum), a 1880. je priključen Segedinu. Kraljevska utvrda (*mađ.* Vár) i Palank (*mađ.* Palánk) zbog povišenoga su položaja činili ne samo povijesnu jezgru grada, nego su dugo vremena bili i središtem Čongradske (*mađ.* Csongrád) županije.

Koncem srednjega vijeka Segedin je bio jedan od najznačajnijih gradova Mađarske čije je bogatstvo potjecalo od prometovanja soli, ribarstva, stočarstva, brodar-

stva i vinogradarstva. Segedinci su svoje vinograde imali u Srijemu, a grad je još od kralja Matije stekao pravo na ispašu na kumanskim pustarama jer je u cilju razvoja poljodjelstva bilo nužno osigurati nove ispaše. U vrijeme turske okupacije, kada su mnogi stanovnici napustili grad, Segedin je porez plaćao izravno sultanu čime mu je bila osigurana stanovita sigurnost, pa su stoga ovdje pronašli utočište mnogi stanovnici okolnih naselja bježeći od tlačenja turskih vojnika. Tako je nastala segedinska zemljoradnička zona s brojnim nomadskim pastirima, što je inače bila karakteristika gradova u mađarskom Alföldu.

Poslije protjerivanja Turaka u gradu se nastanila brojna kolonija stranih pridošlica, napose u Palanku. Njemački doseljenici postali su prvi članovi segedinskih cehova, a kao majstori raznih obrta sa sobom su donijeli i ukus kakav je bio u zemljama Zapadne Europe, a koji je prihvaćen i udomaćen i u Segedinu. U XVIII. stoljeću, uslijed promjene etničke strukture stanovništva, došlo je do stvaranja višenacionalnoga karaktera grada koji je i danas vidljiv. Izuzetak je predstavljao samo Donji grad (nekadašnji Donji Segedin) koji je sačuvao stari identitet i tradiciju, izraziti mađarski karakter (ovdje nije bilo značajnijega naseljavanja pridošlih stranaca), te stara zanimanja. Tako su se Donjograđani i dalje bavili ribarenjem i stočarstvom te kućnim obrtom kao osnovnim zanimanjima.

U Gornjem gradu naselili su se uglavnom imućniji stranci (većinom Nijemci i Srbi, u znatno manjem broju Hrvati Bunjevci) koji su se brzo infiltrirali u društvo, pomiješavši se s domicilnim mađarskim pučanstvom. Mađari su prihvatili novosti koje su doseljenici, ali i novo povijesno razdoblje, donijeli sa sobom. Osnovna zanimanja stanovnika Gornjeg grada bila su riječna plovidba, ribarstvo, izrada i popravak čamaca i brodova te razni drugi obrti. Današnji centar grada Palank je pak postao središte novodoseljenih Hrvata, Nijemaca i Srba. U kasnije nastalom dijelu grada Rókusu (nazvan po svetom Roku) naselilo se siromašnije pučanstvo, obrtnici koji nisu postali članovi cehova, najamnici itd. Iz razdoblja kada je grad pogodila kuga znamo da je upravo u ovom dijelu grada u XVIII. stoljeću živjela znatnija hrvatska zajednica, jer su među preminulima brojna hrvatska imena i prezimena.

Povelja slobodnog kraljevskog grada Segedina

U jesen 1686. Turci su protjerani iz grada, te je od tada Segedin nastojao obnoviti nekadašnje povlastice. Naime, grad se nalazio pod jurisdikcijom dviju vlasti: gradske i županijske, odnosno komorske, budući da je veliki župan Csongradske županije ujedno bio i segedinski kapetan, a on je pak bio podložan zapovjedniku tvrđave. Komorski službenici nisu priznavali ranije slobostine koje je grad uživao, nego su svojim vojnicima dodjeljivali čak i gradska zemljišta, dok je zapovjednik tvrđave sebi preuzeo upravne i sudske ovlasti. Gradske vlasti su pak svoje ovlasti uživale tek nad pučanstvom Gornjega i Donjega grada, te su gdjekad bile samo izvršni organi zapovjednika tvrđave i nadzornika Dvorske komore. Stoga je grad nastojao obnoviti nekadašnje povlastice slobodnoga kraljevskoga grada. U tom nastojanju prošlo je tridesetak godina. Poput Osijeka i Subotice, i Segedin je imao svoga agenta u Beču,

Mihály Straussa, koji je pred državnim tijelima zastupao interese (danas bismo rekli „lobirao“) „slobodnog kraljevskog grada Segedina“ pozivajući se na diplomu kralja Sigismunda iz 1436. Pored njega, gradske vlasti slale su i svoje poklisare, kao primjerice gvardijana Franjevačkoga samostana Jánosa Nagya, koji je od 1706. do 1710. više puta boravio u Beču. Zahvaljujući upornom i požrtvovanom radu Segedin je 1708. dobio poziv na Ugarski sabor, a 1710. i povelju o stanovitim povlasticama iz ranijih segedinskih povelja (Kristó, 1985, 84-86). Na idućem saboru su redovi i staleži 13. svibnja 1712. priznali da ranija prava i ovlasti slobodnog kraljevskog grada Segedina nisu prestale uslijed 150-godišnje turske okupacije i tadašnjega pravnoga vakuuma. Iste te godine grad je skoro sasvim uništen u svibanjskoj poplavi, pa su vojne vlasti pokušavale uvjeriti pučanstvo da bi im bilo bolje umjesto statusa slobodnoga kraljevskoga grada zamoliti uključivanje cijeloga grada u okvire Vojne krajine, jer bi time Komora obnovila Segedin, a njegovi žitelji plaćali bi puno manje daće. Usto bi im vojska jamčila i veću pravnu zaštitu. Neki građani su doista zatražili prijam u redove graničara, a mnogi su se pobunili protiv gradskih vlasti, pa su senatori poslali izaslanstvo u Beč ne bi li što prije dobili diplomu s privilegijem.

Segedinski su nunciji pozvani i na diaetau 1715. godine, a posjetili su i Beč radi dobivanja diplome. Na Ugarskom saboru su gradovi – Budim, Pešta, Ostrogon, Stolni Biograd i Segedin – zajednički nastupili, te su se izborili za izglasavanje zak. članka 37 iz 1715. kojim su potvrđene njihove povlastice. Zakonskim člankom 107 Segedinu je vraćen pravni status slobodnog kraljevskog grada (Kristó, 1985, 90). Kralj je u rujnu svojim patentom pozvao segedinske komorske vlasti da započne provedbu ove odluke, pa su tako obnovljene ovlasti gradskoga vijeća.

Nakon Požarevačkog mira 1718. godine prestala je uloga Segedina kao pograničnoga grada, pa više nije bilo potrebe za graničarima. Vojska se tada povukla u tvrđavu i nije se više miješala u gradske poslove. Kralj Karlo III. je privilegijem od 11. studenoga 1717. gradu dodijelio sudbeno pravo mača (*lat. jus gladii*), a tavernikalni stol je u Budimu 2. siječnja 1718. Segedin uvrstio u red tavernikalnih gradova, među koje je i ranije pripadao (Kristó, 1985, 93). Tako je od tada segedinski tavernikalni sud bio drugostupanjski forum koji je kao prizivni sud odlučivao o presudama gradskoga suda. Napokon je kralj Karlo III. u Laxenburgu 21. svibnja 1719. izdao povelju pod nazivom „Potvrda i tumačenje povlastica slobodnog kraljevskog grada Segedina“ kojim je utrt put razvitku grada na Tisi. Četiri godine kasnije kralj je odredio da ovdje bude sjedište biskupije Čanad. Premda je u to vrijeme život u gradu bio dosta težak dijelom zbog nerazvijenosti, a dijelom i zbog požara i poplava koje su ljudima otežavale život, ipak je nakon dobivanja povlastice slobodnog kraljevskog grada krenuo ubrzani razvoj Segedina, a tada se stabiliziralo i stanje u gradskoj upravi koje su dotad opterećivali prijepori s vojnom upravom u tvrđavi, ali i sa županijom.

U naraciji Povelje dan je pregled povijesnih događaja, napose kraljevskih povelja na temelju kojih je Segedinu „vraćen“ status slobodnog kraljevskog grada. Ukupno je bilo trinaest povelja o privilegijima koje je izdalo osam kraljeva i sve su one sa svojim punim sadržajem navedene u povelji iz 1719. kojom su se jamčile sljedeće povlastice: na zemaljskim saborima su na kraljev poziv imala pravo sudjelovati dva

nuncija kao pripadnici četvrtog staleža; gradsko vijeće i građani imali su kolektivno plemićko pravo (točnije, ostvarivali su pravo koje pripada jednom plemiću); grad je bio neodvojiv i nezaloživ posjed Svete Krune koji je na svom području (u gradu i pustarama) imao ovlasti veleposjednika; svi stanovnici s građanskim pravom bili su oslobođeni plaćanja daća i devetnine; pravo trgovine, točenja pića i prodaje mesa pripadalo je samo gradu, a isto je bilo zabranjeno vojnim osobama, kao što je bez prethodne najave bilo zabranjeno i unošenje vina izvana; proizvodnja i prodaja piva nalazili su se u isključivoj ovlasti magistrata, isto tako i pravo na prihode od lova, ribolova, mlinova, luka i pristaništa, carine, sajмова te napasanja stoke, odnosno od gostionica, svratišta, trgovina, ljekarni, liječnika, pečenja opeke, crijepa itd. Pored navedenoga magistrat je bio vlasnik primiti u svoje redove građane i stanovnike, s time što se pravo građanstva moglo dodijeliti isključivo osobama katoličke vjeroispovijesti; nadalje skrbiti se o siročadi i odrediti im skrbnike; imenovati gradskog duhovnika na zakonit način sukladno kanonskom pravu; raspolagao je sudbenom vlašću nad građanima uz mogućnost priziva tavernikalnom sudu; mogao je donositi lokalne propise i obvezati građane na obavljanje javnih radova. Svi Segedinci bez obzira na svoju nacionalnost bili su podložni magistratu i obvezno su snosili javne namete (Kristó, 1985, 98). Građanima slobodnoga kraljevskoga grada zajamčen je status slobodnih građana na području cijele Ugarske, ali to pravo nije pripadalo svakom stanovniku Segedina, nego samo onima koji su promaknuti u status građanina, dakle koji su u feudalnome razdoblju činili gradski stalež. Oni nisu plaćali porez, ni tridesetninu, nisu mogli biti uhićeni nigdje na području Ugarske. Građani su mogli biti samo slobodne osobe nastanjene u gradu, katoličke vjeroispovijesti, čudorednoga ponašanja koji su obavljali neku djelatnost gradskoga gospodarstva (trgovina, obrt, slobodna zanimanja), ili vršili javnu službu, odnosno, koji su imali nekretnine u vlasništvu. O davanju prava građanstva odlučivalo je gradsko poglavarstvo koje je kandidata nakon plaćanja pristojbe i polaganja prisege uvelo u popis građana koji je vodio magistrat. Prvih godina bilo je ukupno 290 Segedinaca sa statusom građanina, dok se još 142 osobe između „običnoga stanovništva“ nalaze u popisima poreznih obveznika.² Kako ne postoje popisi želira, to je teško utvrditi ukupan broj stanovnika grada kako bi se utvrdio odnos između osoba s pravom građanstva i ukupnog broja stanovnika. Građani su se po svojim povlasticama razlikovali od ostalih osoba koje su pripadale staležu stanovnika ili doseljenika (Bačić 1995; Bačić 2008, 48-50). Diplomom od 21. svibnja 1719. „obnovljen je pravni status“ građana (*lat. cives*), pridošlih stranaca (*lat. hospites*) i stanovnika (*lat. incolae*) koji su i u predturskim vremenima imali poseban pravni položaj. Građani su bili oslobođeni obveze plaćanja svih zemaljskih poreza i daća, davanja vojnoga i drugoga smještaja, ili primanja gostiju u svojim domovima, slobodno su se kretali na području cijele zemlje, u gradu su samo oni bili vlasni obavljati trgovinu, oni su birali i imali su pravo biti izabrani,

² János Reizner (1899-1900, I, 276) smatra kako Segedin neposredno nakon uzdizanja u rang slobodnoga kraljevskoga grada nije dostigao broj pučanstva kakav je imao prije velike poplave 1712. kada je u gradu živjelo između šest i devet tisuća stanovnika.

odgovarali su samo magistratu i zadržani su mogli biti samo u segedinskom zatvoru. U sudskom postupku su imali ista prava priziva kao i plemići, njih se nije smjelo batinati. Grad je imao pravo držati svoje oružništvo – civilnu stražu čiju su odoru mogli nositi samo građani. Osim prava, diplomom su propisane i dužnosti, i to: zahvalnost, odanost i poniznost prema kralju (u slučaju njihove povrede predviđeno je oduzimanje građanskih prava i sloboda); plaćanje urbarija za zemljište na kojemu se nalazi njihova kuća; plaćanje gradskih poreza (na kuće, zemljišta, stoku, obrt); obavljanje javnih radova (u izuzetnim prilikama) (Kristó, 1985, 101-103).

Glavno upravno tijelo bilo je magistrat ili unutarnje vijeće čijim je sjednicama predsjedavao glavni sudac kao gradski poglavar. Upravnu djelatnost gradske samouprave obnašalo je unutarnje vijeće sastavljeno od dvanaest senatora s doživotnim mandatom, a 1715. je uvedena funkcija gradonačelnika uz kojega su djelovali „vanjsko vijeće“ i „izborna općina“ od 60 članova kao izorno tijelo građana cijeloga grada. Njih su birali građani i to gradskoga suca u nazočnosti kraljevskoga povjerenika, glasnogovornika i prisegnutog bilježnika svake druge godine, nakon što je sudac sazvao izabrano građanstvo u Gradsku vijećnicu. Tada je sudac „dao mandat na raspolaganje“, a nazočni su većinom glasova ili potvrdili ranijega suca ili su pak izabrali novoga iz redova magistrata, a on je zatim prisegnuo pred oltarom i župnikom župne crkve svetog Dimitrija. Na sličan način birani su senatori, dakle umjesto preminuloga člana gradskoga vijeća biran je novi član tako da magistrat uvijek ima dvanaest senatora. No, mjesto preminuloga člana popunjavalo se isključivo na redovnim izborima. Ostale funkcije popunjavale su se izborom od strane članova magistrata, većinom glasova senatora.

Segedin je dakle, 1719. dobio sudbenu vlast nad svojim građanima uključujući i pravo izricanja smrtne kazne (*lat.* *ius gladii*), te je 1722. podignuto prvo vješalo u gradu. Poslije toga je, napose u razdoblju od 1728. do 1744. izrečeno više smrtnih kazni, posebice u suđenjima segedinskim vješticama.³ Grad je Poveljom dobio novi pečat na kojemu se nalazi štit podijeljen na dva dijela. Na desnoj strani su u plavom polju prikazane dvije rijeke – Tisa i Moriš, a na lijevoj strani u srebrenom polju nalazi se orao raširenih krila koji u kandžama drži vladarsku palicu što ukazuje na „pravo mača“. Latinski natpis na njemu 1837. zamijenjen je mađarskim.

Još su stanovito vrijeme u Segedinu postojali manji sukobi s vojnim vlastima, ali je potom došlo do postupnoga razvojačenja graničara. Godine 1715. graničarsku vojnu službu obavljalo je 300 husara i 200 hajduka, ali kako se u međuvremenu obveza plaćanja javnih tereta proširila i na njih, to im je broj ubrzano opadao.⁴ Tri godine kasnije bilo ih je sveukupno 294, od kojih je njih 240 imalo kuće, a 108 su istodobno bili i zemljoposjednici.⁵ Nakon dobivanja privilegija slobodnoga kraljevskoga grada popisani su oni „srpski“ (*mađ.* „*rác*“) graničari koji su imali posjede te su otpušteni

---

³ Do 1744. vođeni su kazneni postupci protiv 63 osobe, od kojih je njih 16 spaljeno na lomači.

⁴ Szeged város közigazgatási levéltára, 1715. évi lajstromozatlan iratok (Reizner, I., 1899-1900, 263).

⁵ Te godine otpuštena su 102 graničara (Reizner, I., 1899-1900, 264).

iz vojske.⁶ Iduće je godine razvojačeno novih 70 ostarjelih vojnika, pa je tako 1720. u Segedinu ostalo ukupno 236 graničara.⁷ Njihovo se osipanje nastavilo, a potom su izmješteni u susjedno naselje Rösčke, koje je proglašeno vojnim područjem.

Jačanje gradskih institucija i slabljenje vojne moći dovelo je do uređivanja odnosa s vojnim vlastima pa je tako vojni sudac predao gradskom vijeću sve sudske predmete u građanskim i kaznenim postupcima koji su bili pred njim u tijeku. Od tada je za sve sporove bilo mjerodavno ovo gradsko tijelo. Car Josip II. (1780.-1790.) je segedinskoj tvrđavi ukinuo dotadašnju ulogu utvrde, te je naredio njezino preuređenje. Naredbom iz 1784. odredio je da se iz Tallósa ovamo preseli zatvor te su iduće godine u Segedin dovedeni prvi robijaši.

Krajem XVIII. stoljeća grad na Tisi je postao središte Alfölda te glavno gospodarsko središte i južne Ugarske. Tada je u gradu cvjetalo riječno brodarstvo i putnički promet rijekom. Regulacijom Tise došlo je do velikih promjena u životu grada i pučkoj kulturi te je time potpomognuto izrastanje Segedina u red većih europskih gradova (Balitn 1958, 6-8).

Dalmatini u upravi grada

Znakovito je za Segedin da su u gradskoj upravi bile zastupljene četiri nacije – Mađari, Dalmatini, to jest Hrvati, Nijemci i Srbi – koji su birali svoje zastupnike u magistrat i *communitas*. Tako su Dalmatini od 1687. sudjelovali u izborima za gradsko vijeće održavanima na blagdan svetog Jurja koji se u Mađarskoj slavi 24. travnja, odnosno dan kasnije nego u Hrvatskoj. No, stvarna uloga i značenje Dalmatina ostaju nam dijelom nepoznati i stoga što su njihova imena i prezimena često pisana u mađarskom obliku, ali i zato što su „stari zapisnici sa sjednica gradskog vijeća i značajni spisi, s izuzetkom najvažnijih povelja o povlasticama Segedina, nestali u ratnom vihoru, ili su uništeni od strane neprijatelja, odnosno u požarima, pače katkad ih je uništio i sam gradski magistrat“ (Reizner 1890a, 4). Mišljenja sam da su na izborima 1717. izabrani senatori János Tutovicz (*hr.* Ivan Tutović) i János Petricz

⁶ U popisu iz 1718. uglavnom se nalaze srpska imena i prezimena, te manji dio mađarskih i hrvatskih imena i prezimena. Ovdje dajemo prikaz nekih osoba za koje držimo da su bili Dalmatini: *Toth Jurko*. Dient 20 Jahre. Ohne Felder ohne Haus; *Micho Philippovity*. Dient 20 Jahre. Ohne Felder. Sein Haus in der Ballanka; *Jochim Tugatschky*. Dient 20 Jahre. Sein Sohn. Ein Haus in der Ballanka; *Misko Fabian*. Dient 15 Jahre, Ohne Felder, ohne Haus; *Mattisz Poliaczovik*. Dient 23 Jahre. Ohne Felder, ohne Haus; *Andreas Sztobaschits*. Dient 7 Jahre. Ein Haus in der Ballanka; *Gertics Gerik*. Dient 8 Jahre. Ohne Felder, ohne Haus; *Luca Tugatzschky*. Dient 20 Jahre. Haus in Ballanka, Heyducken: *Pejo Schlawowaschitz*. Dient 12 Jahre. Haus in Oberwarosch, *Mihall Wettro*. Dient 20 Jahre. Ohne Feldern, ohne Haus; *Philip Oppanczar*. Dient 20 Jahre. Haus in Ballanka; *Ivan Budowalatz*. Dient 30 Jahre. 1 Sohn, Haus in Ballanka; *Gerko Geytz*. Dient 21 Jahre. 1 Bruder. Haus in Ballanka; *Sztipan Vetrovitz*. Dient 3 Jahre. Haus in Oberwarosch; *Görg Alabore*. Dient 6 Jahre. Ohne Felder, ohne Haus; *Marian Temeschwaratz*. Dient 23 Jahre. Ein Bruder, Haus in Ballanka; *Görgo Temiswaratz*. Dient -- Jahre. Sein Vater gestorben, sein Sohn Stephan, Haus in Oberwarosch; *Jurko Sekeresch*. Dient 20 Jahre. Haus in Ballanka; *Ivan Borovia*. Dient 18 Jahre. Haus in Ballanka. Cijeli popis vidi u Reizner 1899-1999, IV., 297-309.

⁷ Otpuštanju graničara pridonijela je i odluka gradskoga vijeća da se zapovjedniku tvrđave isplati po jedan zlatnik za svakog vojnika koji je ranije bio u statusu građanina (Reizner, I., 1899-1900, 263).

(od 1724. je ime pisao kao János Petriczky) (*hr.* Ivan Petrić) mogli biti dalmatinsko-ga podrijetla, ali su se tada obojica izjasnili kao Mađari, a kasnije kao Nijemci. Za glavnog suca je izabran dotadašnji bilježnik János József Tömösváry (mislim da je i on podrijetlom mogao biti Dalmatin, jer su tada u Palanku stanovali neki graničari s prezimenom Temešvarac, odnosno Temišvarac), a za kapetana ponovno dotadašnji obnašatelj te časti Dalmatin János Szijgyártó (Dejánovics, Dianovics).

Među članovima vanjskog vijeća pronašao sam šestoricu Srba, ali niti jednog Dalmatina, dakle nisam mogao razlučiti tko bi od osoba s mađarskim imenima i prezimenima mogao biti Dalmatin. Jedan od 60 članova *communitasa* bio je *András Popara*. Popis članova *communitasa* manjkav je i nedostaju imena 35 članova, kao i opis tijeka izbora, jer su iz zapisnika istrgnute 154 stranice (Reizner 1890b, 2).

Na izborima 1720. godine umjesto umrlog Jánosa Tutovitza izabran je János Miller, umjesto preminulog člana vanjskog vijeća izabran je Dalmatin Zakarije Gerčić (*Gercsics Zacháriás*), a za glavnog suca je reizabran János Tömösváry. Budući da je on često bio odsutan iz grada, njegovi su zamjenici postali plemeniti Dániel Rósa, kao najstariji senator te senator *János Szijártó Dejánovics*. Godine 1721. jedan od dvojice sajmenih sudaca postao je *Mátyás Popara (Popora)*. Na sljedećim izborima 1722. godine, umjesto nenadano preminuloga Jánosa Józsefa Tömösváryja, za glavnoga suca izabran je Dalmatin *János Szijártó Dejánovics*, a 1723. za jednog od dvojice sajmenih sudaca *Pál Dejanovics Szijártó* (Reizner 1890c, 2-3).

Običaj je bio da na izborima budu nazočni kraljevi povjerenici, ali kako su oni često dolazili sa zakašnjenjem, restitucije su se održavale i bez njih. Karakteristika izbora bila je i ta da su senatori, premda im je mandat bio doživotan, svake godine davali svoj mandat na raspolaganje, ali ih se uvijek potvrđivalo u njihovoj funkciji, bez održavanja posebnih izbora za čast senatora.

Na izborima za gradsko vijeće 1724. *András Temesvári* jednoglasno je izabran za glavnoga suca, a *György Podhradszky* za glavnoga bilježnika. Među senatorima je bio i Dalmatin János Dejánovics (ovaj puta bez drugog prezimena – Szijártó). U vanjsko vijeće izabrani su Zakarije Gerčić i Pavo Zagorčanin (*mađ.* Zagorcsanin Pál). Obojica su bili i sajmeni suci, a nadzornici prihoda sa sajmovia su također bili Dalmatini Pál Dejánovics (*hr.* Pavao Dejanović) i Illés Sajnovics (*hr.* Ilija Šajnović). Među članovima *communitasa* Dalmatini su izabrani samo u Palanku: Pál Szijártó (iliti Dejanovics), Matija Popara, Ilija Šajnović, Mihovil Bajalić te Rafael Turčia (Reizner 1890c, 2-3). Od 13 članova *communitasa* u Palanku čak petorica su bili Hrvati Dalmatini.

Izbori 1726. protekli su u miru i bez izgreda. Uoči izbora glavni sudac *András Temesvári* je na sjednici gradskog vijeća 7. prosinca 1725. „suznih očiju kazao vijeću da njemačko i srpsko stanovništvo grada planira komorskom inspektoru prijaviti njega, cijelo vijeće te mađarsko stanovništvo i tako unijeti nemir u mirni grad“ (Reizner 1890d, 2). Više puta se postavilo pitanje jesu li Dalmatini, kao doseljenici i stranci, sudjelovali u tadašnjoj pobuni Nijemaca i Srba koji su također bili pridošlice. Odgovor je ne! Pál Oltványi je zabilježio kako su se segedinski Dalmatini protivili izboru Slovaka *Györgya Podhratzkyja* za gradskog suca (1730.), toliko da su se čak odvojili od piarista koji su bili u vrlo dobrim odnosima s *Podhratzkym*, pa

su se Dalmatini opet vratili franjevcima. Podhradzky je, naime, uživao povjerenje segedinskih Nijemaca i Srba, a nailazio je na otpor Mađara nezadovoljnih zbog toga što su pridošlice htjeli dobiti u upravi grada onoliki broj mjesta koji odgovara njihovom udjelu u ukupnom broju stanovništva. Hrvati su se čvrsto vezali uz Mađare i solidarizirali se s njima, na što su se Nijemci i Srbi pisanim putem obratili Dvorskoj komori u Beču žaleći se na postupak segedinskoga poglavarstva.

Dvorska je komora 11. travnja 1726. obavijestila gradsko vijeće da se izbori odgađaju dok iz Beča ne stigne kraljev povjerenik. Zbog ovih događaja došlo je do napetosti, sve dok 2. srpnja nije održana restitucija. „Nijemci i Raci su zahtijevali da se Temesvári istodobno suspendira iz statusa vijećnika ali i iz samoga vijeća sve dotle dok ne stigne kraljev povjerenik i ispita opravdanost njihovih žalbi. Domaće mađarsko stanovništvo je odlučno odbacilo ovaj zahtjev, tako da su Nijemci i Srbi napustili vijećnicu i nisu sudjelovali u izborima.“ (Reizner 1890d, 3). Za glavnog suca izabran je Ferenc Fazekas. Nakon toga su 3. kolovoza u Segedin stigli dvorski izaslanici, dvorski komorski savjetnik barun Franz Antler i komorski savjetnik Wilhelm Hohenried, te su do 9. kolovoza ispitivali u 30 točaka oblikovanu žalbu mjesnih Nijemaca i Srba. Povjerenici su odlučili da nemađarsko pučanstvo ima pravo na tri senatorska mjesta. Držim vjerojatnim da se time dala mogućnost da Nijemci, Srbi i Dalmatini izaberu svaki po jednog vijećnika. Naime, 16. kolovoza izabrana su tri senatora, od kojih je Valprunn János György bio Nijemac, Miklós Kész je bio Srbin, a Mihály Temesvári vjerojatno Dalmatin (Reizner 1890d, 4). Naizgled je ovo hrabra tvrdnja, ali mi se čini logična, jer su na dvoru Dalmatine i dalje doživljavali kao „katoličke Srbe“. Već sam spomenuo da je obitelj Temesvári po svemu sudeći podrijetlom bila bunjevačka, jer su se u njoj početkom XVIII. stoljeća pojavljivala imena kao Jerko, Nikola itd.

Na izborima 1727. za glavnoga suca ponovno je izabran Ferenc Fazekas, a za glasnogovornika Mihály Mangai i Mihovil Bajalić. Godine 1731. za glavnog suca jednoglasno je izabran György Podhratzky, dok je Nijemac János Miller (koji je uživao potporu Mađara i Dalmatina) izabran za gradskoga kapetana. Među senatorima Hrvati su bili Ivan Dejanović i Andrija Šišković, za jednog od dvojice sajmenih povjerenika izabran je *Mátyás Simity* (hr. Matija Šimić), a za jednog od dvojice vinskih sudaca Matija Popara. Godine 1733. tribuni (glasnogovornici) su birani na nacionalnoj osnovi. Bili su to: József Pálffy (Mađar), Sebestyén Gietligh (Nijemac) te Jovan Aradi (Srbin). Katkad su se pripadnicima istog naroda držali Srbi i Dalmatini te su nazivani zajedničkim imenom „Raci“. Tako je Dalmatina Zakarija Gerčića poslije smrti, u *communitasu* naslijedio Srbin Miloš Vojnović, a drugog Dalmatina Pavu Zagorčanina naslijedio je također Srbin, Nikola Danilović. Na izborima 1750. za članove magistrata izabrani su: glavni sudac Pál Nagy, kapetan i senator Ferenc Babarczy, glavni bilježnik Miklós Kárász, odnosno György Valdbrunn, József Pálffy, György Feldhoffer, János Barcza, József Tóth, Mihály Muhoray, János Jankó, *Mátyás Schimity* i *János Deanovics*. Potonja dvojica su jamačno bili Dalmatini.

U Segedinu je dakle, u prvoj polovici XVIII. stoljeća uprava bila ustrojena na nacionalnim temeljima, koju je ukinula carica i kraljica Marija Terezija 23. kolovoza

1741. godine. Od tada su Nijemci, Srbi i Dalmatini sudjelovali u upravi, ali ne više po kvoti, nego ukoliko su izabrani za neku funkciju.

Slobodni kraljevski grad Subotica

Subotica je vjerojatno nastala sredinom XIII. stoljeća, u vrijeme Bele IV. koji je dopustio naseljavanje slobodnih seljaka ili je ovamo naselio slobodne kraljeve seljake. Dakle, na području grada tada je postojala nekakva slobodna općina (*lat.* villa libera), a moguće je da je na ovome močvarnom području podignuta i mala zemljana utvrda (tvrđava od opeke i kamena izgrađena je tek u vrijeme Hunyadijevih) okružena jarkovima, u koju se moglo skloniti okolno pučanstvo. Kralj je, naime, nakon odlaska Tatara u strahu od novoga napada u Ugarskoj dao izraditi slične obrambene objekte. Na temelju ove pretpostavljane slobodne općine moguće je objasniti i naziv grada. Naime, njegov prvi spomen u ispravama bio je pod nazivom *Szabadka* (od mađarske riječi *szabad* u značenju sloboda i slobodan), odnosno (nepravilno) *Szabatka*, dok se srpski naziv *Subotica* i dalmatinski *Subatica* javljaju tek u vrijeme turske vlasti. Nije jasno zašto slavenski naziv grada nije istoznačan mađarskome, dakle ne tiče se riječi sloboda(n), nego upućuje na dan u tjednu, na subotu. Naime, naziv Subotica bi preveden na mađarski jezik glasio *Szombatka*, ili možda *Szombathely*. Postoji mišljenje da je grad srpski naziv dobio po Zuboti (srpski autori ga spominju kao Jagodince Subotu Vrlića), rizničaru i dozapovjedniku „cara“ Crnog Jovana iliti Jovana Nenada, konjušara kralja Ivana Zapolje, iz okolice Lipova (Grlica i Mačković 2011, 73-75). I Ödön Dudás ističe da je pored mađarskoga grad imao „i slavensko ime Subotica koje po nekima potječe od Subote, jednoga od vođa novih doseljenika Dalmatina“ (Dudás 1991, 15). István Iványi na temelju činjenice da je Crni Jovan stolovao u Subotici, drži da bi bilo logičnije da grad bude nazvan po njemu, a ne po njegovu pobočniku.

Naziv *Subotica* ušao je u uporabu poslije oslobođenja od Turaka kada su brojni Bunjevci i Srbi služili kao graničari u vojnim postrojbama, pa je učestala prepiska s njemačkim vojnim vlastima. Tada se u zapisnicima na njemačkom jeziku grad piše u obliku *Szobathiz* (1687.) odnosno *Szabadka* (1688.) (Iványi 1886, 7). István Iványi misli da u slavenskom obliku imena grada ne treba tražiti naziv nekoga naselja i područja koje su pridošlice Slaveni donijeli sa sobom, nego smatra kako objašnjenje ovoga naziva treba tražiti u etimologiji. Drži mogućim da je puk mađarski naziv *Szabadka* preuzeo u obliku *Subotica*, tako što je osnovicu *Szabad* prihvatio kao *Subot*, dok umanjena *ka* odgovara slavenskome *ica* (Iványi 1886, 56-80; Zirojević 1970, 21-22; Mađar 1991, 255). Oba naziva, i *Subotica* i *Szabadka* korištena su od tada s time da je mađarski naziv bio službeni čak i u srpskim i bunjevačkim ispravama i pismima. Samo gdjekad se rabi naziv *Subotica* i to u onim ispravama koje je zapovjedništvo segedinske tvrđave pisalo na njemačkom jeziku (1727. i 1737.) i u nekim pismima njemačkih obrtnika (1787. u obliku *Sobotitz*, *Suppodizza*, *Szabadicza*). U spisima Carskog dvorskog ratnog vijeća (1687. i 1743.) katkad se koristi jedan ili drugi naziv (*Szabadka*, *Szuboticza*). Iványi spominje da u jednoj potvrdi od 15. trav-

nja 1743. pisanoj „na rackom jeziku“ stoji naznaka „u Suboticzi“, ali je kapetan potpisan kao: *Georgius Sucsich vicecapitaneus Sabatkiensis* (Iványi 1886, 7). Neprijeporno je da je izvorni naziv grada *Szabadka* ostao službeni do ukidanja Vojne krajine i uprave 7. svibnja 1743., kada je povlasticom dotadašnji vojni šanac (*lat. fossatum*) postao slobodno krunsko trgovište. Privilegij Marije Terezije odobrio je gradu da bez posebne iz toga razloga upućene zamolbe, promijeni naziv u Szent Mária („locus hucusque militaris Szabatka nuncupatus... non amplius Szabatka verum Szent Mária“) (Iványi 1886, 8). Od 1743. službeni naziv grada je *Szent Mária* ne samo na mađarskom, nego i na latinskom, njemačkom i srpskom, odnosno hrvatskom jeziku, s time da su Nijemci nekada koristili oblik *St. Mária*.

Unatoč promjeni naziva grada u narodu je ostao živjeti stari naziv *Szabadka*, pa je čak i predsjednik Ugarske komore grof Antun Grašalković 1750. u pismu naslovljenom gradu Szent Máriji spomenuo naziv *Szabadka*. Tako je potrajalo sve do 22. siječnja 1779. kada je grad dobio privilegij slobodnog kraljevskog grada, a 19. veljače je opet, bez posebne zamolbe za to, carica i kraljica Marija Terezija preimenovala grad u *Mária-Theresiopolis* (Maria-Theresiopolis). Ovaj je naziv bio službeni, premda su Nijemci katkad grad nazivali *Maria Theresiastadt*. No, ovaj je naziv jačanjem mađarske nacionalne svijesti postupno potiskivan, pa se u gradskim zapisnicima od 1834. počeo koristiti naziv *Szabadka*, a gradsko poglavarstvo je 20. siječnja 1845. zamolilo odobravanje gradskoga pečata s natpisom na mađarskom jeziku i s natpisom *Szabadka*. To im je i odobreno kraljevskim privilegijem od 27. ožujka kada je naziv *Szabadka* i službeno postao stari-novi naziv grada (Iványi 1886, 9). No, u vrijeme Srpske Vojvodine (od 23. ožujka 1850.) uz njemački je jezik opetovano uveden i bivši – njemački – naziv *Maria-Theresiopolis*. Pored toga, od siječnja 1851. gradski zapisnici vodili su se na „rackom“ jeziku i u njima se rabio naziv *Subotica*, ali je na zapovijed dvora od 1. lipnja 1852. opet vraćen mađarski jezik i naziv *Szabadka* (Iványi 1886, 10-11).

Najstariji spomen grada potječe iz 1391. godine kada je István Losonczi, veliki župan Bodroške županije održao zbor pored Bodroga i sudio počiniteljima krađa, pljački i drugih zločina koji su bili učestali u cijeloj županiji. U ispravi se spominje *furem Agustinum dictum de Zabotka* (*br. lopov Augustin iz Subotice*) (Iványi 1886, 36; Mađar 1991, 35-39; Bačić 1998, 21). Ova isprava po Iványiju svjedoči da su pored Subotice i okolna naselja bila neprijeporno mađarska, a imena su im pisana u mađarskom obliku i to *Szeremlyén*, *Apáti*, *Dauot* (Dautova), *Szántó* (Szántóva), *Rég* (Rigyica), *Madaras*, *Paka* (u XIX. stoljeću već dio bezdanskoga atara). U ispravama iz XV. stoljeća spominju se i: *Madaras*, *Tavankut*, *Nappfény*, *Csantavér*, *Tornyos*, *Budakuta*, *Kölestarló*, *Kétfülű*, *Likasegyház*, *Veresegyház*, *Pálegyháza*, *Ludaesegyháza*, *Pustagegyház*, *Vastorok* itd. (Iványi 1886, 35). Neka od njih nestala su za vrijeme Turaka, a neka su danas tek pustare.

Naredni spomen grada potječe iz 1429. kada je u Madarasu sastavljena isprava koja govori o uzajamnom nasilju između slobodnih kraljevskih stanovnika Subotice (*lat. inter hospites et incolas regales de Zabatka*) i kmetova iz Vastoroka, naime o krađi, odvođenju stoke, tučnjavi, nanošenju ozljeda, vješanju (*lat. suspensio*) i

uzrokovanju drugih vrsta šteta. Vastorok je današnja pustara Ostorok koja se nalazi istočno od Ludaša, a u koju su se nakon odselidbe domicilnoga pučanstva doselili Dalmatini. Iványi nam iz isprave priopćava da je kralj poslao dvojicu svojih sudaca – glavnog konjušara i kuskoga suca Lőrinc Hédervárija i kraljevskoga blagajnika Istvána Berencsija, koji su 2. rujna u Subotici saslušali stranke u sporu. Pred njima su se stranke izmirile, oprostile su si međusobno počinjena zlodjela i štetu kako oni više ne bi bili predmetom spora. Jedino su oštećenici iz Vastoroka, kojima su časnici Mihály Káthaija nastanjeni u Subotici (Péter Mező, János, Mihály i Péter Paulii) protupravno odveli 25 komada stoke, dobili pravo tužiti narečene časnike (Iványi 1886, 37). Ova isprava o pomirbi dviju strana sastavljena je još isti dan u Madarasu, što govori o susjedstvu dvaju naselja. Po Iványiju, narečena isprava dokazuje da je Subotica bila privilegirani kraljevski domen (*lat.* libera villa regia), jer jedna isprava iz 1429. njezine stanovnike naziva kraljevskim stanovnicima i pridošlicama (*lat.* hospites et incolae regales).

Kao takav posjed, kralj Albert ju je zajedno sa susjednim područjima Madarasom, Tavankutom i Halasom te polovinom sela Csőszapa u Bodroškoj županiji 9. svibnja 1439. dao za 2.757 forinta u zalog Jánosu Hunyadiju u njegovu bratu (*lat.* oppida seu possessiones nostras Madaras, Tavankut, Zabathka et Halas appellatas ac medietatem villae Chewzapa vocatae, omnino in comitatu de Bodrog) (Iványi 1886, 38-39). Od tada gradom su vladali velmože iz obitelji Hunyadi, Szilágyi, Pongrácz, Korvin i Török, osim u dva navrata kada je zbog nepostojanja nasljednika tadašnjih vlasnika bio neposredno u rukama ugarskih kraljeva. U to se vrijeme već spominje kao posjed Čongradske županije (Mészáros 2003, 11). Tvrđava je izgrađena oko 1470. pa se naselje kasnije naziva arx (1501.) odnosno *castrum* (1504.) (Iványi 1886, 37-55; Mađar 1991, 1-10; Bačić 1998, 21), a gdjekad i *possessio* ili *oppidum*. Ovaj potonji naziv upućuje na to da je Subotica tada već značajno naselje. Iványi ističe i da je prema ispravi od 16. veljače 1462. Hunyadijeva udovica Erzsébet Szilágyi, majka kralja Matije posjedovala Đurđin (Györgyen), Bajmak, Napfény (naime, Nagyfény, danas Žednik) i Csantafejér (Csantavér, Čantavir), Budakuta, Pacsir (Pačir), Kölestarló, Páli, Likasegyház (Likas pored Čantavira), Kétfülü (kasnije Kérvilló) i Tereth (Telek, pored Petrovog Sela?) u Čongradskoj županiji, nadalje Okor, Kerekegyház, Nagybjacs, Fibajcs, Himesegyház, Kőkör, Vizeturo, Hegyesturo, Ákosturo, Fejefakuro u Bačkoj županiji (Iványi 1886, 39-40).

Subotica je kasnije dospjela u posjed Hunyadijeva šurjaka Mihály Szilágyija, a kada je on umro 1459. bez nasljednika, onda je dospjela u posjed Matije Hunyadija kao srodnika i kralja koji je ovaj posjed (*lat.* possessionem nostram Szabatka appellatam) u sastavu Čongradske županije pet godina (7. rujna 1464.) poslije darovao svome rođaku erdeljskom vojvodi Jánosu Pongráczu za zasluge u vojnome pohodu na Bosnu (Iványi 1886, 40). Poslije Pongráczove smrti (22. prosinca 1476.) posjed je naslijedio njegov sin Ivan (János), a kada je on umro bez nasljednika, posjedi su prešli u ruke kralja Vladislava II., a on ih je 8. prosinca 1501. prepustio hrvatskom banu Ivanu Korvinu u zamjenu za Opperlensku kneževinu koju je pak kralj prepustio svom mlađem bratu Žigmundu. Juraj Srijemski je s tim u svezi zapisao da je Ivan

Korvin među inim dobio tvrđavu Suboticu u Bačkoj županiji zajedno s pripadajućim zemljištem (*lat.* arcem in Bachmege Zabattka cum telluris suis) (Iványi 1886, 41). Budući da je Ivan Korvin umro u Krapini 12. listopada 1504., a doskora su umrla i njegova djeca (sin Krsto 1505., a kći Elizabeta 1508.), sav je posjed pripao njegovoj udovici kneginji Beatrici Frankopan. Ona se na nagovor kralja Vladislava 1509. udala za Jurja Brandenburškoga čime je golemi imetak Hunyadijevih prešao u njegove ruke, osim onih koje je Ivan Korvin još za života darovao svome familijaru Imreu Töröku (Enyingi Török Imre), koji mu je ostao vjeran do smrti i gdjekad mu je davao i novac u zajam. Zauzvrat je ova osoba od Korvinova povjerenja dobila u zalag neke posjede, pa tako i tvrđavu Suboticu s trgovištem i pripadajućim posjedima.⁸ Iványi pak govori o tome da se radilo o darovnici kako pokazuje jedna povelja iz 1504. kojom je Ivan Korvin darovao utvrde (castrum) Subotica, te naselja Madarász, Tavankut, Sebestyényháza i Vörösegyház (Verušić)⁹ Imreu Töröku, njegovoj supruzi Krisztini Pakosi i njihovim sinovima Miklósu i Bálintu, te Imreovim sestrama Krisztini (supruzi Istvána Sulyoka) i Iloni (supruzi Imrea Perneszija) (Iványi 1886, 42). Smatra neistinitima naklapanja po kojima on nije bio u dobrim odnosim s hrvatskim banom, pa je navodno na nedostojan način stekao Suboticu. On je tada već bio veleposjednik (uz obiteljski posjed Enjing, držao je i tvrđavu Valko, te Futog i Čerević), a od kralja Vladislava II. dobio je još i posjede u Baranjskoj i Somogyskoj županiji.¹⁰

Poslije smrti svoga gospodara Ivana Korvina, Imre Török postao je beogradski podban, a nakon velike pobjede na Turcima pored rijeke Krupe, kralj ga je imenovao za beogradskoga bana.¹¹ Godine 1507. uzdignut je u barunski rang zajedno sa svojim sinovima Miklósom i Bálintom, postao je član kraljevskoga vijeća, ali je tih godina

⁸ Vidi dokumente OL DL 88871; OL DL 88872; OL DL 88873 i OL DL 88874, dostupni na: *Enyingi Török Bálint okmánytára*. A bevezetést írta és a forrásokat közzéteszi Bessenyei József. A Magyar Történelmi Társulat Budapest 1994. <http://mek.oszk.hu/02200/02211/html/index.htm> (pristupano 23. studenog 2013.).

⁹ Verušić se prvi put spominje u povijesnim izvorima 1423. pod imenom *Vereseygház*, kao vlasništvo budimskih opatica, a zatim je jedan od feudalnih gospodara naselja bio János *Koroghi* sa sinovima Lászlóm i Mátyásom. Kasnije je vlasnikom pustare postao ban Ivan Korvin koji je 16. kolovoza 1502. godine pred zagrebačkim Kaptolom pustaru Verušić, Madarász, Tavankut i Šebešić, kao i utvrdu i trgovište *Zabathku* dao u zalag Imreu Töröku. U popisu naselja koja pripadaju Kalačkoj nadbiskupiji 1543. godine spominje se slavensko ime pustare Verušić, čiji su stanovnici plaćali 18 denara crkvenog poreza. Turski popisi pučanstva zabilježili su da je pustara 1578. imala 38 muških glava. Od 1580. do 1582. popisano je ukupno 25 kuća, a 1590. godine 39 kuća. Poslije oslobođanja od turske vlasti Verušić je jedina od 12 pustara koje su pripale teritoriju Subotice. U povelji Marije Terezije od 7. svibnja 1743., kojom je Subotica postala povlaštenim kameralnim gradom, pustara Verušić ušla je u sastav grada Szent Mariae, a 1779. u sastav slobodnog kraljevskog grada Subotice. Kasnije je naselje podijeljeno na veći Donji (1953. godine je pripadao Žedniku) i manji Gornji Verušić (u sastavu Bikova) u kojima je 1953. bilo 518 salaša i 2.029 stanovnika. Danas je Verušić mjesna zajednica u sklopu grada Subotice.

¹⁰ Dokument OL DL 88888, dostupan na: *Enyingi Török Bálint okmánytára*. fusnota br. 26. <http://mek.oszk.hu/02200/02211/html/index.htm> (pristupano 23. studenog 2013.).

¹¹ „...eum iam pridem in banum nostrum Nandoralbensem, cuius officio in hodiernum fungitur, preferimus...” <http://mek.oszk.hu/02200/02211/html/index.htm> (pristupano 23. studenog 2013.).

uglavnom boravio u Beogradu, braneći grad. Svoj posjed Suboticu nije dugo uživao, jer je markgrof Juraj Brandenburški od kralja dobio pravo na posjede pokojnoga hrvatskog bana Ivana Korvina (njegova supruga kneginja Beatrica Frankopan umrla je 1510.), zbog čega se Imre Török požalio Budimskom kaptolu tvrdeći da, premda grad Subotica u Čongradskoj županiji i naselja Futog i Telek u Bačkoj pripadaju njemu „ex donatione et perennali inscriptione Johannis Corvini“, ipak ih je markgrof dobio od kralja te su mu već i predani u posjed (Iványi 1886, 43). Njegova žalba je urodila plodom, pa ga markgrof više nije ometao u posjedu koji mu je kasnije (vjerovatno 1519.) potvrdio i kralj Vladislav II.

Godine 1514. u Čongradu, Bačkoj i Srijemu (od Segedina, Subotice i Petrovaradina do Temišvara) izbila je velika pobuna seljaka pod vodstvom Györgya Dózse i Antala Budai-Nagya. Imre Török aktivno je sudjelovao u gušenju pobune koja se proširila i na njegove posjede Futog (Futak, čija utvrda se spominje u izvorima 1422. kao posjed Gorjanskih) i Čerević (Csörög, Cserög, Cherniz, Cherwlgh, tvrđava je podignuta u XIII. stoljeću, ali se u izvorima spominje od 1333., no, nije poznato gdje se nalazila). Nakon slamanja ustanka seljaka pred vratima Ugarske pojavili su se Osmanlije. Imre Török se u pisanim izvorima zadnji put spominje 1519. godine, a prema ispravi od 23. kolovoza 1521. naslijedio ga je drugorođeni sin, slavni Bálint Török (1502.-1550.), vojskovođa i beogradski ban, zajedno s velikim imetkom, među kojim su se izdvajali gradovi Siget (Szigetvár) i Subotica. Nakon pada Beograda 29. kolovoza 1521. godine, na državnom su saboru Bálinta Töröka proglasili krivim za pad toga stratezijski važnoga grada, pa je pobjegao u Erdelj i stupio u službu Ivana Zapolje. Kralj mu je zbog nevjere iste godine oduzeo Futog i Čerević, no, već 1523. opet je zadobio povjerenje ugarskoga dvora, pa su mu vraćena oba posjeda.¹²

Poslije poraza na Mohačkom polju Ibrahim paša je 29. rujna 1526. opustošio Segedin, te je produžio prema Titelu. Branitelji Subotice sakupili su se u močvarom okruženoj i zbog toga lakše branljivoj tvrđavi, odakle su uspjeli odbiti turski napad. No, zemlja se nakon smrti Ljudevita II. podijelila oko osobe novoga kralja. Vlasnik Subotice priklonio se Ivanu Zapolji koga su žitelji jugoistočne Ugarske priznali za svoga kralja. U tim se nemirnim vremenima pojavio već narečeni Jovan Nenad iliti Crni Jovan koji je oko sebe okupio brojne Srbe, Vlahe i Bugare, te se predvođeći svoju seljačku vojsku proglasio despotom. Potisnuo je Turke iz Bačke i tu osnovao svoju kratkovjeku slavensku državu, koja je uz Bačku uključivala i sjeverni Banat i mali dio Srijema. Proglasio se carem, Suboticu je izabrao za prijestolnicu, a „stolovao“ je i u Segedinu. Naselio se u tvrđavi Bálinta Töröka („Et habitabat in sede sua pontificali in aere Zabattka Valentini Therek“, Iványi 1886, 51), pa je stoga barun potkraj 1526. ili početkom 1527. sa 67 svojih izabranih konjanika iz Sigeta napao „cara“ i time su u Ugarskoj počeli međusobni unutarnji sukobi. Od Jovana je barun,

¹² Povelja kralja Ljudevita II. o predaji posjeda izdana je u Požunu 16. studenoga 1523. U njoj kralj potvrđuje da je palatin István Báthory uz posredovanje kalačkoga nadbiskupa Pála Tomorija vratio Miklósu i Bálintu Töröku tvrđavu Čerević, te trgovišta Čerević i Futog. (Spis A: OL DL 23583, na: *Enyingi Török Bálint okmánytára*. Privatak br. 4. na <http://mek.oszk.hu/02200/02211/html/torokb2.htm#6> (pristupano 23. studenog 2013.).

doduše, poražen, ali je nešto kasnije, u odsutnosti Jovana Nenada (tada se izmjestio u Segedin) sa svojih 300 konjanika zauzeo utvrdu i učvrstio zidine (Iványi 1886, 52). Početkom 1527. obojica su prešli na stranu Ferdinanda Habsburgovca, a kasnije je „car“ ubijen kod Tornjoša gdje je boravio i Bálint Török. Oko pogibije cara Jovana Nenada i dalje se vode raspre u mađarskoj historiografiji. Bálint Török se 1536. vratio na stranu Ivana Zapolje, promaknut je u rang nasljednoga grofa Hunjadske županije, pa je uz brojne druge posjede postao najimućniji velmoža Ugarske s moćnim banderijima. Umro je 1550. u Carigradu, te ga je naslijedio sin Ferenc koji je umro 1571., a njegov pak sin István 1618. kada su njihovi posjedi već dugo vremena bili pod Osmanlijama u čije je ruke Subotica pala vjerojatno iste (1542.-1543.) godine kada i Segedin.

U sklopu Turskoga Carstva područje Bačke i Bodroške županije potpalo je pod upravu Segedinskog sandžaka (ustrojenoga 1550. godine) i vlast budimskog paše, a od 1610. pod Egerski ejalet. Tada je i u Segedinu i u Subotici došlo do masovnog odseljavanja domaćeg mađarskog pučanstva prema Gornjoj Ugarskoj i do ispražnjivanja cijele regije. Jurisdikcija Segedinskog sandžaka se oko 1554. proširila na Čongradsku i Bačko-bodrošku županiju. Sandžak je bio podijeljen na nahije (općine) i kaze (sudske okruge). Nahije su postojale u Segedinu (do Bečeja), Subotici (do Szenttamása) i Vasarhelyu, odnosno u Bačkoj bajska, bačka, somborska i titelska (ova potonja je spadala pod Srijemski sandžak), a kaze u Szegedinu, Baji i Subotici. Dakle, Subotica je bila sjedište nahije i kadiluka i to isprva kao utvrda (kala), a kasnije kao palanka. Početkom XVII. stoljeća (1628.-1629.) u subotičkoj je kuli boravilo ukupno 39 turskih vojnika, koji su imali svoju džamiju čiji minaret je bio sadašnji toranj franjevačke crkve pored samostana (Evetović 2010). U subotičku nahiju su po defterima iz 1580. i 1590. spadala naselja: Novi Bajmak s 21 kućom, Nagy-Bajsa, Banovci, Budakut, Čanad, Čifanča ili Banča, Feketehegy, Baškut (tada Napfény) s 15 kuća 1580. odnosno 25 kuća 1590., Đurđin u kojemu je 1580. bilo 17, a 1590. 26 kuća, nadalje Kis-Hegy, Nagy-Hegy, Ivanka, Kelebija s 18 kuća 1580., odnosno s 57 kuća 1590., Kunbaja, Likas, Ludaš s 29 kuća 1580., Madaras, Milkut (Mélykut), Obornjača, Stara Moravica, Pačer, Palić (tada Pálegyház) s deset kuća 1580. godine, Roglatica, Sofron, Subotica s 49 kuća 1580. i 63 kuće 1590., Šebešić (tada Sebesegyház) s 13 kuća 1580. i 26 domova 1590., Szeghegy, Tavankut sa 16 kuća 1580. odnosno 23 kuće 1590., Topola ili Kis-Bajsa, Tornjos, Ujvaros, Szonacse (moguće Zobnatica) s 21 domom, Verušić (Vörösegyház) s 25 domova 1580., odnosno 39 kuća 1590. (Iványi 1886, 69-70). Čantavir se nalazio u segedinskoj nahiji, baš kao i Martonoš, Mol, Pucs, Vastorka, Senta itd. (Iványi 1886, 70).

Iványi iz ovih podataka zaključuje da je povećavanje broja stanovnika, unatoč istovremenom odseljavanju Mađara, posljedica velikog priljeva „Raca“, dakle Srba i manjim dijelom Dalmatina. Unatoč skoro stoljeću i pol turske vlasti, ovdášnji su katolici ostali vjerni Isusu Kristu zahvaljujući požrtvovnom radu segedinskih fratara koji su sveudilj obilazili ovo područje i pružali duhovnu okrepju vjernicima. Oslobođanjem čvrsto utvrđenoga Segedina turska vojska nije mogla sačuvati puno slabije branjenu Suboticu, pa je i ona oslobođena. Odlaskom turske vojske Subotica

i njezine okolne pustare zjapile su poluprazne, a prostrana polja tražila su ruke koje će ih obrađivati. Umjesto ranijih brojnih naselja sada su Subotici susjedna mjesta bili Segedin, Halas, Baja, Sombor, Senta, Kanjiža i Martonoš. Mnoga naselja nestala su, kao primjerice Tavankut (koji je 1439. zajedno sa Suboticom bio trgovište), Đurđin¹³, Žednik (Napfény, kasnije Nagyfény)¹⁴ te Čantavir (nekada Csontafejér),¹⁵ dok je Vámtelek napušten 1662. (Iványi 1886, 85). Do obnavljanja ovih sela došlo je potkraj XVII., a napose u XVIII. stoljeću kada je opet naseljen i Bajmak te je 22. prosinca 1786. ustrojeno naselje Šandor (*mađ.* Sándor, *srp.* Aleksandrovo). U ovim pustarama je u XVII.-XVIII. stoljeću dominantno bilo dalmatinsko pućanstvo. Budući da je Suboticu napustila većina nekadašnjih žitelja u gradu su se u velikom broju nastanili stanovnici Bajmaka, Kunbaje, Tavanuta i Ludaša. Godine 1687. došlo je do masovnog dolaska Dalmatina-Bunjevaca na područje Segedina, Subotice i Baje.

Poslije Karlovačkoga mira ustrojena je Potiska krajina (vojna granica) sa sjedištem u Segedinu, u koju je 1702. uključena i Subotica. Iványi spominje da je prema spisima Dvorskog ratnog vijeća iz 1702. godine (aug. Nr. 263. exp.) u Subotici bilo ukupno 1.969 duša, i to 269 konjanika, 159 seljaka i civila, 82 sluge, 575 žena, 275 maloljetnika – djece, 297 mladića i 159 djevojaka, 85 dječaka bez roditelja i 140 djevojčica bez oca. Imali su 607 volova, 498 konja, 93 ždrebeta, 511 krava, 746 jednogodišnja teleta, 2.592 koza, 541 svinju, itd. (Iványi 1886, 110). Plaću su dobivali u zemljištu (vojaci), odnosno, trećinu u novcu, a dvije trećine u zemljištu (časnici). No, zemljište su od Komore dobivali samo na korištenje, a nakon njihove smrti ono je bilo oporezivo.

Potiska vojna granica imala je trinaest vojnih šanaca u Bačkoj: Suboticu, Sombor, Martonoš, Kanjižu, Sentu, Ostrovo ili Adu, Mol, Petrovo Selo, Bečej, Bačko Gradište, Srbobran, Čurug, Žabalj. Pod nju je potpadao i šanac Segedin-Röszke, a od 1720-ih godina i Brestovac pored Sombora. Vojni šančevi u južnom dijelu županije nalazili su se pod ingerencijom Slavonske pukovnije. Ovih petnaest mjesta pod segedinskom upravom trebalo je dati tisuću konjanika i petsto pješaka, od čega

¹³ Ime naselja Đurđin u ispravama se prvi put bilježi 1462. Kralj Matija je posjed Đurđin darovao svojoj majci Elizabeti (*Erzsébet*) Szilágyi, pa se udomačio naziv Kraljičina zemlja. Za vrijeme Osmanlija skoro je sasvim opustošen i razoren, a zatim su ga naselili bunjevački Hrvati 1687. godine. Godine 1878. na posjedu Luke Kopilovića podignuta je prva škola u naselju.

¹⁴ Naselje Žednik u njegovu mađarskom obliku spominje se u ispravama 1462. godine kada ga je kralj Matija zajedno s Đurđinom i Bajmakom darovao svojoj majci Elizabeti (*Erzsébet*) Szilágyi. U turskim defterima se 1580. spominje 15, a 1590. godine 25 kuća koje plaćaju porez. Potkraj turske vlasti postao je napuštena pustara, a zatim je naselje postupno oživjelo. Godine 1880. u Žedniku je živjelo 1.549 duša, mahom Hrvata Bunjevaca, koji su stanovali raštrkani po salašima.

¹⁵ Prvi spomen naselja u obliku Chontafeyer nalazimo u darovnici kralja Matije od 16. veljače 1462. kojom je ovo selo u Čongradskoj županiji darovao svojoj majci Elizabeti (*Erzsébet*) Szilágyi. Do Mohačkoga boja redovito se spominje u poreznim popisima ubirane desetine u Čongradskoj županiji pod nazivom *Chontafeyer*. U vrijeme turske vlasti dospio je u sastav segedinskoga sandžaka te je postupno nestajao; nakon boja kod Sente (1697.) bio je pustara, a zatim su ga naselili južni Slaveni. Kada je Subotica 1779. dobila status slobodnoga kraljevskoga grada, u petoj točki privilegija, gradske vlasti su se obvezale naseliti pripadajuće im pustare, među kojima i Čantavir. Selo je 1783. imalo svoj pečat s natpisom: *Sigillum possessionis Csantavér 1783.*

Sombor 272, a Subotica 205. Prema dogovoru potiskih kapetana postignutom u Segedinu 4. srpnja 1736. Subotica je kao najbogatiji šanac plaćala najviše pristojbi segedinskom komorskom uredu u omjeru 24/100 (godišnje 5.234 forinta) dok je Sombor plaćao 21/100 (Iványi 1886, 117).

U vrijeme Rákóczijeva ustanka vojska je bila usmjerena na obranu segedinske tvrđave i grada, pa je Subotica ostala nebranjena, te je velik broj njezinih žitelja izbjegao u Srijem i Petrovaradin, pa čak i Turcima u prekotisanska područja. Vratili su se tek poslije potpisivanja Szatmárskog mira 1711. Budući da nakon Požarevačkoga mira od 21. srpnja 1718. Tisa i Moriš više nisu bile državne granice, Bačka je županija zamolila kralja da se Sombor i Subotica vrate u sastav županije (Muhi 1944, 106; Beretić 2009). Interes Bačke županije odnosno slobodnoga kraljevskoga grada Segedina za ukidanjem vojne granice bio je uvjetovan željom da se graničarima ukinu povlastice i povećaju prihodi županije i Segedina, ali tome tada nije udovoljeno. Subotički Dalmatini također su se zauzimali za razvojačenje, a Srbi su bili protiv toga, što je dovelo do međusobnih razmirica. Napokon je kraljica Marija Terezija 7. svibnja 1743. u Pragu potpisala privilegij kojim je grad pod novim imenom Szent Mária (Sveta Marija) proglašen slobodnim komorskim trgovištem i dobio svoj grb (Iványi 1886, 139).

U razdoblju Vojne granice (1690.-1743.) korišten je okrugli pečat promjera 3 cm na kojemu je prikazan lav okrenut prema desnoj strani pečata. On okrenuvši glavu unatrag u lijevoj „ruci“ drži mač, a s desnom se naslanja na štit na kojemu je ispisano slovo S. Na grbu se nalazi natpis: *Sigil. Comun. Milit. In. Sabatka*. Nakon što je grad dobio privilegij trgovišta, novi grb kružnog oblika bio je vodoravno podijeljen na dva polja. U njegovom gornjem plavom polju prikazana je sveta Terezija, zaštitnica trgovišta koja nadahnuta Duhom Svetim drži ruke ispružene prema stolu nalik oltaru prekrivenom crvenim plaštem na kojemu je otvorena knjiga i raspelo. U donjem crvenom polju grba prikazan je lik lava, uspravljenog na stražnje noge, koji u desnoj „ruci“ drži mač, a kao i na prethodnom grbu ima rep s dva kraka (o čemu privilegij ništa ne govori) (Iványi 1886, 139). Na pečatu je natpis: *Sigillum Regio Privilegiati Oppidi Szent Maria 1743*.

Još prije davanja privilegija subotička je katolička zajednica 30. siječnja 1743. godine svojom izjavom potpisano od strane Petra Josića, bilježnika subotičkog šanca, obavijestila kraljicu da je za slučaj razvojačenja grada izabrala sebi vlast, i to Stipana pl. Vojnića za suca i sljedećih dvanaest vijećnika: Iliju Bukvića, Ivana Vojnića, Grgura Križanovića, Josipa Jaramazova, Marka Skenderovića, Iliju (po Iványiju Josipa) Kopunovića, Mihajla Perčića, Andriju Paulešanova, Petra Mukića, Ivana Mačkova, Mihajla Bačina i Grgura Vidakovića (Iványi 1886, 139). U *communitas*u je ostavljeno osamnaest mjesta za pravoslavce, ukoliko bi ipak pristali uz razvojačenje, pa su izabrana 42 člana koje István Iványi spominje kao potomke istaknutih ovdašnjih starih katoličkih obitelji i to: Josip, Vid i Fabijan Baić, Josip Bačin, Đuro Bibić, Nikola Brnić, Luka Bukvić, Stipan Budanović, Antun Buljovčić, Ivan i Tomo Cvijanov, Ilija Crnković, Martin Čović, Ivan Franceskov, Ivan Gršić, Bartol Jakovčević, Luka Kaić, Bartol i Jakov Kopunović, Nikola Kuntić, Petar Lukendin, Marijan

Malagurski, Đuro i Lovro Peić, Ilija Poljakov, Đuro Puzić, Franjo Rajčić, Josip Sapunčić, Tade Stantić, Albert Stipić, Josip Šimokov, Josip Temunov, Abel Tomković, Šimon Tumbas, Stipan Vidaković, Grgur i Luka Vojnić, Marko i Mihajlo Vujavić, Ignac, Jerko i Mihajlo Vuković (Iványi 1886, 139).

Poslije izdavanja privilegija, u Požunu je 28. lipnja izdan konačni tekst „vječnog ugovora“ sklopljenoga s Ugarskom kraljevskom komorom, koji su u ime Szent Márie potpisali Stipan Vojnić i Grgur Križanović. Njime je propisano da je Szent Mária u pitanjima poreza, zalaznine (*lat.* *ius descensusa*, naime tereta ugošćivanja kralja ili drugoga visokog dužnosnika i njihove pratnje smještajem i hranom) itd. podložna županiji, a u ostalim pak pitanjima komorskim činovnicima. Gradu je i nadalje pripadalo pravo korištenja dvanaest pustara: Bajmaka, Čantavira, Đurđina, Kelebije, Ludaša, Šebešića, Tavankuta, Tompe, Vanteleka, Verušića, Zobnatice i Žednika, koje su ostale samostalna područja. Szent Máriji je pripao i Jesenovac iliti Koros i jezero Palić. Osim odlučivanja u svim civilnim i gospodarskim poslovima, grad je imao i sudbene ovlasti uključujući i *jus gladii* (tzv. pravo mača) (Bačić 1988, 22). Protiv odluka gradskoga poglavarstva bio je dopušten priziv vlastelinskom sudu (*lat.* *sedes dominalis*), a u važnijim stvarima i Ugarskoj kraljevskoj komori. Putem vlastelinskoga suda vlastelin je ostvarivao dominikalnu vlast nad svojim podanicima u građanskim i manjim kaznenim djelima. Na čelu suda nalazio se predsjednik (vlastelin ili od njega ovlaštena osoba) i barem dvojica prava vještih „prisjednika“, a u radu suda sudjelovali su i vlastelinski odvjetnik kao bilježnik te plemićki sudac i njegov prisežnik (tj. zapisreznuti pomoćnik) kao promatrač. Od 1836. sudu je predsjedavao jedan od „prisjednika“ županijskoga sudbenog stola, a sastav suda proširen je plemićkim sucem i njegovim prisežnikom kao „prisjednicima“. Radi obrane kmeta u rad suda uključen je i županijski odvjetnik. Prizivnu nadležnost s obzirom na odluku vlastelinskoga suda imao je županijski sudbeni stol (Hameršak 2013).

Građani i stanovnici Szent Márie nisu morali plaćati tridesetninu i carine, no, nerazvojačene Srbe graničare ova je obveza – na temelju komorskog dekreta od 26. kolovoza – teretila sve dotle dok i oni ne postanu civili (Iványi 1886, 140). Subotičani su imali pravo na tri godišnja velika sajma: na blagdan svetog Ivana Nepomuka (16. svibnja), Male Gospe (8. rujna) i Svih Svetih (1. studenoga), te na tjedne sajmove svakoga ponedjeljka.

Sporazumom od 28. lipnja 1743. propisano je da svi stanovnici grada ostanu na svojim parcelama, ali neka katolici i pravoslavci žive odvojeno (točka 21), nadalje da Szent Mária ima pravo dopustiti naseljavanje obrtnika i umjetnika, kao i odlučiti želi li u grad primiti Grke, Armence, Židove i Cigane (točka 20). Župne poslove i dalje su obavljali franjevci, a ukoliko bi im se oduzela župa, onda grad ima pravo predložiti (*lat.* *jus praesentia*) obnašatelje duhovničke službe. Za sve ove široke ovlasti Szent Mária je osim tada već uplaćenih dvanaest tisuća forinta bila dužna platiti i brojne druge pristojbe, a usto je kraljici darovala 150 vojničkih konja (114 konja 1. srpnja, a 35 konja 1. rujna) u vrijednosti od šest tisuća forinta i zobi za njih, te se obvezala da će katoličko pučanstvo podmirivati sve preuzete obveze ukoliko bi se nezadovoljni pravoslavci iselili iz grada (Iványi 1886, 141-145). Kako bi mogli uplatiti ovaj ne-

mali iznos, Dalmatini su uz Komorin pristanak u Segedinu 3. travnja od Zsigmonda Andrásija, zamjenika Aradskog velikog župana, i njegove supruge pozajmili deset tisuća rajnskih forinta (koje su vratili dijelom 1745., a zatim drugim dijelom 1746. godine), te devet tisuća forinta od Imrea Csibe. S tim novcima je segedinski bilježnik Nikola Karas (*mad.* Kárász Miklós) 23. travnja u Beču isplatio dogovoreni iznos od dvanaest tisuća forinta na ime dragovoljnoga dara. Ukupni trošak dobivanja ovoga privilegija je po Iványijevu izračunu iznosio 23.901 forintu (Iványi 1886, 145).

Od tada vojne vlasti više nisu imale nikakve ovlasti u gradu, nego je lokalne poslove obavljao gradski sudac zajedno s magistratom (vanjskim vijećem) sastavljenim od dvanaest vijećnika isključivo katoličke vjeroispovijesti te unutarnjim vijećem ili *communitasom* koji je činilo šezdeset prisegnutih građana. Članove obaju tijela birali su na doživotni mandat, dok je sudac biran svake godine. Izbori za magistrat održavani su na blagdan svetog Jurja kada su prisegnuti građani iliti izabrani elektori izabrali članove magistrata na ispražnjena mjesta (ukoliko je netko od senatora preminuo tada je biran novi, dakle uvijek na redovnim izborima). U početku su sjednice magistrata održavane u privatnim kućama, pa tako i u domu glavnoga suca. Njima je predsjedavao sudac, a nazočili su im senatori i bilježnik koji je sjedio u kutu za posebnim stolom, dok je od 1782. sjednicama pribivao i gradski tužitelj-odvjetnik (*lat.* fiscus), također sjedeći za posebnim stolom. Od 1784. istima je nazočio i podbilježnik. Članovi *communitasa* pozivani su samo u izvanrednim prigodama, ali su oni imali pravo podnošenja inicijativa koje su prvo razmotrili između sebe. Na županijskim skupštinama, a kasnije i na zemaljskom Saboru i pred tavernikalnim sudom, grad su zastupala dva nuncija.

Budući da su subotički Srbi – uz izuzetak osamdesetogodišnjega Izidora Krnjajskoga – odlučili ostati graničari (pored njih i neki Dalmatini), to je Namjesničko vijeće 29. listopada 1743. poslalo Bačkoj županiji kraljevsku naredbu kojom je propisano da se pravoslavci (graničari) presele drugamo, a Bačka županija dobila je ovlast zaštititi subotičko gradsko poglavarstvo (Iványi 1886, 151).

Na temelju ugovora sklopljenoga s plemićima 1748. godine u vijeću su uvijek trebala biti barem četiri plemića. U *communitas* su mogli biti izabrani i pravoslavci, pa im je stoga 1743. ostavljeno osamnaest mjesta ako kasnije ipak prihvate građanski status. Prisegnuti građani (izbornici, elektori) trebali su stanovati u središtu grada, kako bi po potrebi bili dostupni radi odlučivanja. U slučaju izbornikova promaknuća na njegovo je mjesto u *communitas* magistrat imenovao istaknutoga građanina kojega mu je pučanstvo predložilo. *Communitas* je 1755. zatražio da sam imenuje svoje članove, čemu su se vijećnici usprotivili, a komorski administrator im je dao za pravo, ali je zabranio da vijećnici budu istodobno otac i sin ili pak braća (Iványi 1892, 3). Izbori su održavani u nazočnosti kraljevskoga povjerenika, tako što su poslije jutarnje svete mise i molitve Veni sancte! članovi magistrata i *communitasa* pošli u Gradsku vijećnicu. Tamo su uz aktualnoga gradskoga suca predložili još dva kandidata iz redova vijećnika te su o njima prvo pojedinačno glasovali prisegnuti građani, a zatim vijećnici, te komorski predsjednik koji je imao dva glasa (Iványi 1892, 2).

Nakon toga su izabranoga proglasili ispred ulaznih vrata Gradske kuće. Novoizabrani gradski sudac i senatori su poslije izbora u crkvi prisegnuli pred svećenikom, nakon čega je izmoljen *Te Deum*, a članovi *communitasa* su odmah prisegnuli pred magistratom. Senatori su sami izabrali bilježnika, komornika, blagajnika, redarstvenike i ostale službenike koji su plaću primali od grada. Među njima se izdvajao gradski bilježnik koji je vodio zapisnike sjednica i bilježio tamo donesene odluke, vodio je službenu prepisku grada s drugim subjektima, zatim svekolike evidencije građana, popise imovine i poreza, a bio je i arhivist, naime kod njega je bila pohranjena sva gradska dokumentacija. Od 1748. uvedena je i funkcija kapetana kao redarstvenoga predstojnika koji je za svoj rad dobivao plaću u iznosu od sto forinta (Iványi 1892, 4). Na čelu *communitasa* nalazio se (od 27. travnja 1749.) pučki tribun (*lat* tribunus plebis) koji je morao biti pismen, a po mogućnosti je trebao biti vičan pravu. Prisegnuti građani odlukom magistrata iz 1777. nisu mogli biti kažnjeni batinanjem (Iványi 1892, 4). Ukoliko sudac nije bio reizabran, onda se vratio među vijećnike. Izabranima je u načelu mandat trajao do kraja života, izuzev ako ih se proglasilo nedostojnim za tu funkciju te se o tome obavijestila Komora. Sudac je dobivao nagradu od sto forinta, a bio je oslobođen od plaćanja desetine, dok su senatori dobivali godišnji iznos od sedamdeset forinta i bili su oslobođeni od plaćanja vojnog poreza. Pučki tribun prvotno nije bio plaćen za svoj rad, a od 1789. dobivao je šezdeset forinta plaće (Iványi 1892, 4).

Gradsko poglavarstvo je 4. lipnja 1745. donijelo prvi gradski statut, koji je po procjenama nekih povjesničara u biti policijski proglas. Njime je propisana uporaba bunjevačkog hrvatskog jezika (ikavskoga izgovora i mađarske grafije) u gradskoj upravi. Prijestupi su u Szent Máriji vrlo strogo kažnjavani. Magistrat je svojom odlukom od 4. lipnja 1745. propisao da bez crkvenoga odobrenja nitko ne smije nedjeljom ili blagdanom prije podnevnoga zvona upregnuti konje (počinitelj je morao platiti Crkvi jedan zlatnik), psotka je bila kažnjavana s pedeset udaraca štapom, unošenje lule u crkvu, ili pušenje na ulici i u sjeniku kažnjavano je s 25 udaraca štapom, neodazivanje sudskom pozivu s kaznom plaćanja deset denara redarstveniku koji ga privodi, nastavljnje kočije na raspolaganje sukladno pozivu na radnu obvezu kažnjavalo se (u ponovljenom slučaju) s 25 udaraca štapom. Svaki otpor ili uvreda redarstvenika kažnjavana je s 25 udaraca štapom, a udaranje redarstvenika s pedeset udaraca štapom, svađanje na ulici s 25 udaraca štapom itd. Tipično bunjevačka kazna bila je propisana za održavanje divana, odnosno noćnih sastanaka: u čijoj kući se takav skup održao dobio je trideset udaraca štapom, a svatko tko je divanu nazočio dobio je 25 udaraca štapom (Iványi 1886, 172-174). Novi status komorskoga trgovišta Szent Márie pridonio je civilnome razvoju grada. Njegov pravni položaj bio je sličan onome u slobodnih kraljevskih gradova (lokalna organizacija vlasti, jurisdikcija i sl.), ali je ipak postojala jaka podložnost županijskim vlastima u upravnim poslovima, te prema feudalnome gospodarstvu – Ugarskoj komori u pitanjima gospodarstva.

Slika 2. Zemljovid Bačke iz 1800. godine¹⁶

Slobodni kraljevski grad Maria Theresiopolis

Nakon što su Segedin 1719., a zatim Novi Sad 1748. te Sombor 1749. dobili status slobodnog kraljevskoga grada, isto to su za sebe zaželjeli i Subotičani. Tim

¹⁶ Izvor: C. Baciensis 1800: Térkép Nézet: Magyarország Régi Térképeken: HU, Bács vármegye. Atlas Regni Hungariae. <http://hungary-maps.myhunet.com/hu/Terkep-Nezet/C.Baciensis-1800/arih19/> (pristupano 19. rujna 2013.).

prije što su smatrali da imaju veće zasluge od Somboraca, a navlastito pak od Novosađana. Pri tome je dakako gradske vlasti na traženje novoga statusa motivirala i podređenost Bačko-bodroškoj županiji i prijepori s njom navlastito u svezi s izvršavanjem poreznih obveza. Želja za statusom slobodnog kraljevskog grada prvi put je spomenuta 1758. godine, ali su konkretni koraci na tome planu učinjeni u razdoblju između 1764. i 1767. godine, odnosno nakon njihova neuspjeha, opetovano u razdoblju od 1770. do 1774. godine. Napore grada otežavala je činjenica što su u županiji postojala dva slobodna kraljevska grada (Novi Sad i Sombor), a usto je taj status imao i susjedni Segedin (Iványi 1886, 204-238).

U svojoj zamolbi 1765. godine gradsko poglavarstvo je među inim, istaknulo da grad zaslužuje veću pozornost i zbog svoga vjerskoga sastava, u kojemu osim maloga broja pravoslavnih Srba, golemu većinu čine katolici Dalmatini, Mađari i Nijemci, a i magistrat je sastavljen isključivo od katolika. Spomenuli su kako u nacionalno i vjerski izmiješanom području grad ima važnu ulogu na zaštiti i širenju katoličanstva. Istaknuli su i povoljni geostrategijski položaj između Dunava i Tise koji će uz dobivanje statusa slobodnoga kraljevskoga grada pridonijeti naseljavanju njemačkih obrtnika, te razvoju grada, trgovine i prometa. Prije nego što je Dvorska komora rješavala o zamolbi, Gradsko vijeće je 30. studenoga 1765. poslalo vijećnike Luku Vojnića i Josipa Mamužića da u Beču i Požunu ubrzaju ovaj postupak (Iványi 1886, 228). Za tu nakanu slavljeno je blizu 160 misa, a grad je 24. svibnja 1767. franjevcima u Mária Radni poslao dvanaest zlatnika i dva ždrjebeta „ut negotia oppidana ... per intercessionem piae matris nostrae Mariae beentur“ (Iványi 1886, 228).

U Požunu i Beču nisu podupirali ovaj zahtjev držeći da Maria Theresiopolis ima skoro sve ovlasti kao slobodni kraljevski gradovi, osim toga su u županiji slobodni kraljevski gradovi Sombor i Novi Sad, kao i susjedni Segedin, a zak. članak 17 iz 1687. propisuje neka se ograniči davanje ove povlastice. Istaknuto je da su glavni uvjeti za dobivanje ovoga statusa osim molbe žitelja grada, još i ranije vojne i druge zasluge, te očekivane koristi za vladara, državu i podanike, odnosno živa trgovina i obrt, a toga u Subotici nije bilo. Usto, grad nema rijeke, prometno je bio izoliran, okružen je pustarama, dakle slabo naseljenim područjem, pa ne bi bili posjećeni sajmovi. Osim toga, Szent Mária je jedva imala dvanaest vrsta obrta i to su uglavnom bili krojači, krznari i čizmari. Gradu je prigovoreno i zbog vanjskoga izgleda i uređenosti, ali i zbog niske razine obrazovanosti i kulture ovdašnjega puka. Ipak, dugogodišnje nastojanje Subotičana, mahom Dalmatina, urodilo je plodom, te je Marija Terezija 22. siječnja izdala povelju kojom je Maria Theresiopolis proglašen slobodnim kraljevskim gradom, pa je još iste godine održano svečano proglašenje (lat. publicatio) i predavanje (lat. traditio) povelje gradu tijekom prigodnoga ceremonijala u nazočnosti velikoga broja svjedoka i savjetnika Ugarske kraljevske komore Andrása Vllasicsa (Andrija Vlašić) kao kraljevskoga povjerenika (Bačić 1998, 27).

Na sjednici Gradskega vijeća 26. veljače odlučeno je da se idući dan slavi misa te da se svake godine misnim slavljinama zahvali Bogu na milostima i to: 22. siječnja (kada je Maria-Theresiopolis proglašen slobodnim kraljevskim gradom), 16. veljače (kada je grad dobio tadašnje ime), zatim na kraljičin rođendan 13. svibnja, te na-

pokon 15. listopada na blagdan svete Terezije, zaštitnice grada. Odlučeno je i da od tada svake godine 14. listopada pučanstvo cijeloga grada posti. Usto su se članovi vanjskoga i nutarnjega vijeća zavjetovali da će postiti i od svojega imetka dragovoljno darovati pomoć potrebitima, kao i neka se ubuduće u vijeće bira samo onaj građanin koji će prisegnuti da će se pridržavati svega naprijed navedenoga. Potom je ujutro 27. veljače opat Stipan Ranić, prvi mjesni župnik iz redova svjetovnoga svećenstva, u proširenoj kapeli svetoga Roka slavio Euharistiju uz sudjelovanje brojnih mještana. Po Iványiju, bilo je toliko vjernika da nisu stali u crkvu, pa im se obratio izvan crkve na mađarskom i „ilirskom“ jeziku. Upoznao ih je s odlukama Gradskoga vijeća donesenima dan ranije i pozvao ih da se ponašaju sukladno njima. Zatim ih je zapitao žele li se pridržavati svake od njih, na što su oni sveudilj gromoglasno potvrdili svoju predanost da tako postupe (Iványi 1886, 274).

Dne 1. rujna generalni vikar kalačkog nadbiskupa Antun Gašević slavio je svetu misu, a zatim je uz glazbu i pucnjavu iz možara povelja donesena u Gradsku vijećnicu u kojoj je za tu prigodu podignuto daščano postolje visoko 28 i široko sedam hvati. Na njemu su se smjestili kraljevski povjerenik i magistrat, a oko njih je stajala civilna vojna postrojba s isukanim mačevima. Trg je bio ispunjen, svečanosti je nazočilo oko dvanaest tisuća građana i uzvanika svih redova i staleža (Iványi 1886, 280). Na svečanosti je govor održao povjerenik Vlašić čije je izlaganje na latinskom jeziku tiskano u Požunu četveroredom na šesnaest stranica (Iványi 1886, 281; Bačić 1998, 29). U ime grada oglasio se glavni bilježnik Antun Parčetić, a po završetku svečanosti vratili su se u crkvu gdje je bački prepošt Ferenc Károly Palma svečano izgovorio *Te Deum*. Nakon toga je počelo narodno veselje: uzvanicima iz okolnih gradova i sela prostirani su stolovi u gostionicama i privatnim kućama, a puk se uz pratnju glazbe okupio na Roginoj bari gdje je ispečen vol, odnosno u središtu grada gdje se popilo pedeset litara vina (Iványi 1886, 282). Povelja je javno proglašena na Velikoj skupštini Bačko-bodroške županije, o čemu postoji zabilješka na njezinoj zadnjoj stranici (Iványi 1886, 265-282). Svečanim proglašenjem i predajom predstavnicima grada, povelja je postala pravomoćna i ostala je na snazi do pada feudalizma 1848. godine.¹⁷

Podizanjem Maria Theresiopolisa u status slobodnoga i kraljevskoga grada današnja je Subotica oslobođena feudalne ovisnosti o Ugarskoj komori te je postala političko-upravno tijelo sa svojim područjem i građanstvom te svojom blagajnom. Njezini građani imali su kolektivno pravo četvrtog staleža (plemstva), sami su si birali župnika, uživali su manja regalna prava (pivnica, mesnica, mjerenje pića, mlin, ribarenje, lov itd.), prava carinjenja, te pravo na imetak onih građana koji su umrli bez nasljednika. Maria Theresiopolis je bio podložan samo Svetoj Kruni i kralju, ali je glede zemljišta koje je grad stekao i posjedovao kao feudalni gospodar morao pri-

¹⁷ Historijski arhiv Subotica, Zbirka diploma, Diploma br. 9, sign. F: 164:9. Prvi put je latinski tekst publicirao Iványi u diplomatariju svoje gradske povijesti (Iványi, 1892, 42-55). Srpski tekst izradila je Mirjana Dimitrijević, a on je uz komentare Gašpara Ulmera objavljen u zborniku *Koreni – Gyökerek, I, Svedočenje vekova: pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828. – Évszázadok vallomása: Szabadka közigazgatási helyzete és lakosságja 1391-1828*, Subotica – Szabadka 1991, str. 81-101. Kritički latinski tekst te narečeni srpski prijevod objavljen je poslije i u Bačić 1995, 150-173.

Slika 3. Diploma slobodnog kraljevskog grada Maria Theresiopolisa iz 1779. godine¹⁸

znati i županijsku jurisdikciju. Na svome je području preko unutarnjeg i vanjskog vijeća uživao samoupravna prava, dakle, obnašao je vlast u upravnim i gospodarskim poslovima, ali i sudstvu, s time što je u građanskim parnicama postojala mogućnost priziva na tavernikalni sud (*lat. sedes tavernicalis*), a odatle na Stol sedmorice ili pred *personalisa*. Grad je sukladno točki 6. privilegija postao tavernikalni grad (kao i Segedin) što je tavernikus na zamolbu grada u posebnoj ispravi s nadnevkom 30. rujna 1781. potvrdio (Iványi 1886, 284). U kaznenim predmetima bio je dopušten priziv na kraljevsku tablu, a odatle na Septemvirat. U javnopravnom pogledu Maria Theresiopolis je potpadao pod vlasništvo Svete Krune („*peculium Sacrae Regni Coronae, Eigentum der Heiligen Krone*“) (Bačić 1998, 28-29), pa je stoga grad svake godine plaćao kraljevski zakup (*lat. census regius*) i vojni porez (*lat. contributio*), te je obvezno skrbio za smještaj vojske, ali drugih zemaljskih tereta nije imao.¹⁹

U upravnom smislu grad je bio ovisan o Ugarskom namjesničkom vijeću, a u gospodarskom pogledu o Ugarskoj komori i to u tolikoj mjeri da bez njezinoga pret hodnoga dopuštenja nije mogao preuzeti izdatke veće od pedeset forinta. Komora je imala pravo u grad poslati svoga povjerenika da ispita svaki slučaj zloporabe ili prijepora, pa se time miješala u poslove samouprave gdječad čak i toliko kao nekada županije (Iványi 1886, 284-285).

Kako bi Maria Theresiopolis potpuno ostvario svoja prava, uključujući i ono da šalje dva svoja nuncija na zemaljski sabor, bilo je potrebno da joj *diaeta* potvrdi status slobodnoga kraljevskoga grada što se dogodilo – istovremeno s Temišvarom i Požegom – Zakonskim člankom 30. (I. dekreta) na Požunskom saboru 1790.-91.

¹⁸ Izvor: <http://suistorija.files.wordpress.com/2012/03/ban0916-25.jpg> (pristupano 23. studenog 2013.)

¹⁹ Podrobnije o razvoju kraljevskog poreza vidi Kállay 1964, 96-108; Kállay 1970, 431-439; Herkov 1956, 171.176.

godine (Iványi 1886, 285). Sukladno točki 6 privilegija u magistrat je biran sudac – ali ne više na jednu nego na dvije godine – i dvanaest senatora, koji su kao i šezdeset prisegnutih građana bili isključivo rimokatoličke vjeroispovijesti, a mandat im je trajao doživotno (Bačić 1995, 61-63). Način izbora određen je točkom 3 statuta (Bačić 1998, 80-81). Nakon što je Andrija Vlašić svečano proglasio povelju trebalo je 4. rujna obnoviti Gradsko vijeće, ali je to odgodio kako bi bolje upoznao kandidate. Jedino je odmah potvrdio glavnog bilježnika Antuna Parčetića kojega je upoznao tijekom njegovoga angažiranja radi dobivanja privilegija. Usto je tadašnje vijećnike i članove *communitasa* te još 118 plemića, uglednika i obrtnika primio u status prvih građanina Maria Theresiopolisa, koji su potom i prisegnuli. Već 11. rujna primio je i 38 Raca, pa je tijekom njegova ovdašnjega boravka više od 700 osoba položilo građansku prisegu. Novo gradsko vodstvo izabrano je 21. rujna 1779. godine, kada su poslije jutarnje mise članovi unutarnjega i vanjskoga vijeća pošli u Gradsku kuću gdje je kraljevski povjerenik Vlašić najprije prihvatio njihove ostavke. Poslije toga je potvrdio sastav izborne općine izuzev one četvorice Srbina koji prema privilegiju više nisu mogli biti članovi *communitasa*, pa su umjesto njih i četiri preminula člana izabrane općine izabrani novi, te su svi prisegnuli pred povjerenikom. Zatim je iz redova šezdesetočlanoga *communitasa* izabran pučki tribun (*lat.* tribunus plebis), te je povjerenik potvrdio i nadopunio postojeći sastav poglavarstva, osim Ilije Poljakovića koji je proglašen nesposobnim, ali je zadržao svoje mjesto bez prava glasa (Iványi 1886, 292-293). U magistrat su izabrani Josip i Martin Mamužić, Tomo Rudić, Petar Josić, Miklós Szagmeister, Šimun Perčić, ing. Károly Leopold Kovács, gradski kapetan Ivan Sučić, Šimun Romić, Albert i Grgur Kopunović te Stipan Kulunčić. Budući da se tadašnji gradski sudac Josip Mamužić nije želio kandidirati, novi sudac je postao Luka Vojnić koji je prisegnuo u crkvi, a nakon Te Deuma je kod Andrije Vlašića održan svečani objed.

Idućega dana kraljevski povjerenik Vlašić nastavio je izbor činovnika, pa je Mihajlo Perčić postao komornik, Josip Baić je opetovano izabran za povjerenika iliti komesara, Jakov Sarić je imenovan za skrbnika siročadi, Đuro Beširević i Josip Vojnić za pisare, Daniel Fodor za vratara itd. Izabrano je i deset desetnika, sedam pandura i šest gradskih redarstvenika. Na čelu redarstva nalazio se gradski kapetan, koji je sukladno povelji ustoj bio i član gradskoga poglavarstva. Vijeće je 24. rujna angažiralo odvjetnika Alberta Markovića, koji je za svoj posao dobio godišnji iznos od dvjesto forinta i ustoj još sto forinta za revizorski posao (Iványi 1886, 293).

Povelja nabraja temeljne povlastice i obveze slobodnog kraljevskog grada:

- 1.) Maria Theresiopolis ima mjesto i glas u Saboru, neće priznavati drugoga gospodara osim zakonski okrunjenoga ugarskoga kralja koji grad ne može niti prodati niti založiti;
- 2.) Gradsko poglavarstvo i građani zajedno smatraju se jednim plemićem, pa stoga ne plaćaju tridesetninu (*lat.* harmincad, odatle naziv nekadašnje zagrebačke Harmice), dok su oni njezini građani koji putuju diljem države s važećom putnom ispravom izdanom od strane Gradskoga vijeća, slobodni od plaćanja carine (*lat.* telonium et tributum), ali ne i od plaćanja tridesetnine;

- 3.) Državni vojni porez (*lat.* *contributio*) i druge zemaljske namete treba plaćati kao i drugi slobodni kraljevski gradovi, a građani su dužni poštovati i povinovati se odlukama Gradskoga vijeća (izuzetak bi predstavljali kurijalni posjedi, ali takvih nije bilo) (Iványi 1886, 286);
- 4.) Gradski posjed prostire se na svekoliko područje koje mu je i do tada pripadalo, dakle dvanaest pustara – Čantavir, Verušić, Tompa, Ludaš, Zobnatica, Žednik, Vamtelek, Đurđin, Bajmak, Tavankut, Šešebić i Kelebija, odnosno potok Jesenovac ili Koros te jezero Palić. Gradu su pripadala sva prava i prihodi od krčmi, mesnica, pivovara, pečenja rakije i cigala, ljekarni, kao i prihodi od tržnice i sajмова unutar i izvan grada, odnosno takse od Židova i drugih stanovnika bez građanskoga statusa u gradskom ataru i sva druga prava koja inače pripadaju feudalnome gospodararu. Ista je imao uživati na način kako bi to učinila Komora ili kraljevski *fiscus*, a zauzvrat je riznici u roku od šest godina trebao isplatiti otkupninu u iznosu od 266.666 forinta i 40 krajcara te godišnji zakup u iznosu od tisuću forinta;
- 5.) Ova zemljišta i prava dana su i darovana trajno uz obvezu da grad poveća broj obrtnika prijemom pridošlica – majstora i obrtnika – ali isključivo rimokatoličke vjeroispovijesti, kojima treba dodijeliti besplatno zemljište izvan grada, kao i zajam potreban za izgradnju kuća. Slaven Bačić napominje da su slični propisi doneseni i 1740-ih godina, ali oni nisu oživotvoreni, jer je po jednome popisu pučanstva iz 1765. većina doseljenika bila pravoslavne vjeroispovijesti (Magyar 1991, 227-228). Pored narečenoga, grad je kao feudalni vlastelin bio dužan žurno, o vlastitome trošku ušoriti salaše na pustarama Čantavir i Bajmak, kako bi se olakšao problem smještaja i prehrane prolazeće vojske. Naime, još od 1763. središnje vlasti su radi gornjih ciljeva nastojale podignuti dva sela. Premda su predlagane i druge lokacije (Ludaš, Pačir, Horgoš, Tompa), ipak je na kraju izbor pao na one dvije pustare koje su izvorno predlagane. Po završenom je ušoravanju, u nazočnosti poglavarstva trebalo popisati broj porti koje su otpadale na Čantavir i Bajmak, i popis preko Ugarskog namjesničkog vijeća dostaviti vladaru na odobrenje. Ova dva sela su po završenom ušoravanju prešla pod jurisdikciju Bačko-bodroške županije, jer je ona time uvjetovala davanje pristanka za oslobođenje grada, pa su gradske vlasti bile prisiljene na ovaj ustupak. Slaven Bačić iznosi kako je ušoravanje salaša na bajmačkoj pustari započelo još 1770., a završeno je 1785. godine, dok je stvaranje sela Čantavir trajalo od 1780. do 1785. godine (Bačić 1995). Ova su naselja formalno ostala u okviru gradskog teritorija, a stvarno su bila pod županijskom jurisdikcijom;
- 6.) Grad je bio vlaslan na blagdan gradske zaštitnice sv. Terezije Avilske (15. listopada), putem izabrane općine (*communitasa*) sebi slobodno izabrali suca i magistrat od dvanaest vijećnika kao i druge službenike i činovnike, ali uvijek i samo rimokatolike. No, Slaven Bačić upućuje na to da je već u prvi popis građana uvršteno 38 Srba, a i među gradskim činovnicima je također bilo pravoslavnih

koji su izabrani već prilikom instalacije. Tako je Arsenije Dimitrijević bio sajmeni nadglednik (*lat. fori iudex, bunjevački: vašarbirov*), a Zaharije Zvekić je bio nadglednik gradske straže (*lat. vigiliarum magiser, stražmešter*) (Iványi 1886, 292; Iványi 1892, 55-61). Mandat suca trajao je dvije godine, a vijećnicima doživotno. Bez kraljeva znanja i pristanka oni nisu mogli biti smijenjeni. Protiv presude magistrata bio je dopušten priziv tavernikalskom stolu.

Maria Theresiopolis je imao pravo mača (*lat. jus gladii*) i pravo na izbor rimokatoličkoga župnika, ali je ono pripadalo samo rimokatoličkom pučanstvu, dok su pravoslavci sami birali svoga duhovnika prema svome crkvenome pravu. Vjernici obiju vjeroispovijesti trebali su sami skrbiti o uzdržavanju svojih svećenika. Građani su bili slobodni od vojnih i komorskih vlasti, ali su u slučaju rata morali pridonositi uspješnoj obrani zemlje, a u cilju obrane grada mogli su angažirati redarstvo (hajduke) i bubnjare. Hajduci su bili podređeni od strane magistrata izabranome gradskome kapetanu i čuvali su mir i red u gradu. Imovinu građana koji su preminuli bez potomka nasljeđivala je gradska blagajna i korištena je za opće dobro, dok je kraljevski *fiscus* nasljeđivao imovinu plemića i počinitelja kaznenih djela protiv kralja;

- 7.) Pravoslavni Srbi zadržali su slobode i prava koje su uživali 1743., ali nisu mogli biti primljeni u status građanina;
- 8.) Maria Theresiopolis je i dalje bio vlaslan održavati sajmove, i to tjedni sajam ponedjeljkom, a usto još i tri godišnja sajma: na blagdan sv. Ivana Nepomuka (16. svibnja), dan iza blagdana Male Gospe (blagdan je 8. rujna) te dan poslije Svih Svetih (blagdan je 1. studenoga), dakle na Dušni dan;
- 9.) Ukoliko je neka nekretnina nasljedstvom ili na drugi način pripala Crkvi ili osobi koja nije stanovala u gradu, onda je vlasnik taj posjed morao prodati građaninu Maria Theresiopolisa (ako sam nije bio primljen u red građana), inače je gradsko poglavarstvo procijenilo i prodalo posjed, a njegovu cijenu je predalo vlasniku;
- 10.) Grad i njegovi građani nisu bili podložni vojnoj, komorskoj ili županijskoj vlasti, a njegovi građani su na području Ugarske i Hrvatske bili oslobođeni od plaćanja lučke i pristanišne pristojbe, carine i tridesetnine, s time da su ta prava sukladno zak. članku 29 iz 1741. pripadala isključivo njezinim građanima rimokatolicima (Iványi 1886, 291). Ispravu su potpisali kraljica Marija Terezija, grof Ferenc Eszterhazy i József Gaszner.

Sukladno točki 19 narečenoga privilegija dotadašnji grb je ostao, ali je donekle izmijenjen. U gornjem plavom polju, na nebu, okružena zlatnom svjetlošću prikazana je kako sjedi Blažena Djevica Marija u odjeći skrletne boje, držeći u naručju Malog Isusa.²⁰ Pored njih stoji Sveta Terezija odjevena u odoru karmelićanki i pruža

²⁰ Kako su u imenu grada sadržana i dva od inače brojnih imena vladarice, na tada dodijeljenom gradskom grbu prikazane su Blažena Djevica Marija i sveta Terezija Avilska.

ruke prema Isusu. U donjem crvenom polju zlatni uspravljani lav drži zakrivljeni srebrni mač iznad glave. Štit je okrunjen lisnatom krunom i nalazi se unutar kružnog pečata u kojem je ispisano „Sigillum Liberæ et Regiæ Civitatis Maria Theresiopolis“. Od tada i glavni bilježnik rabi poseban pečat s prikazom zlatnog lava uz natpis: „Sig. Off. Notariat. L. R. Citt. M. Ther“ (Iványi 1886, 13). Za vladanja Josipa II. koristio se grb s natpisom: „Sig. der Königl. Freystadt M.-Theresiopel“, a poslije njegove smrti vraćen je grb iz 1779. Na zamolbu grada kralj Ferdinand je 27. ožujka 1845. godine dopustio da se umjesto latinskog natpisa koristi mađarski: „Szabadka Szabad Királyi Város 1845.“ (Iványi 1886, 14). Ovaj novi pečat bio je u uporabi do 1849., pače i potkraj 1850. kada su isprave pisane na njemačkome jeziku. Međutim, 1850. gradsko je poglavarstvo samovoljno, bez odgovarajuće odluke ili kraljevske uredbe, na pečat umjesto mađarskoga stavilo „dalmatinsko-racki“ natpis: „Pečat Slobodnog Grada Subotice 1850.“. Međutim, već 18. prosinca 1851. zapovjednik Temišvarskog Banata koji je do tada bio posebna krunska zemlja, zatražio je da mu se dostave obavijesti o pečatu, čemu je gradonačelnik udovoljio 7. siječnja 1852. Daskora je u grad stigla naredba od 11. siječnja kojom je zabranjena uporaba bilo kojega drugoga pečata osim službenoga. Nakon što je ova naredba pročitana na sjednici Gradskog vijeća (točka 140 zapisnika iz 1852.) vijećnik Đuro (Jure) Zarić je u ime svojih istomišljenika iznio želju da se zapisnici pišu na dalmatinskom jeziku te da se na pečatu smije koristiti i natpis na dalmatinskom jeziku (Iványi 1886, 14). No, ovaj prijedlog nije usvojen, ali je ipak sukladno naredbi gradonačelnik bio dužan dati napraviti novi pečat (20. siječnja 1852.) koji je zgotovljen u travnju. Unatoč navedenome, od 1850. do 1860. nastavljena je uporaba „njemačkog“ pečata s dvoglavim orlom ili bez njega i natpisom: „Amtssiegel der Kön. Freystadt M.-Theresiopel, Kreis Zombor“. Natpis na pečatu gradonačelnikova ureda bio je: „K. K. Bürgermeisteramt der K. Freystadt M.-Theresiopel“, a rabio se i pečat s natpisom: „Magistrat der K. Freystadt M.-Theresiopel“ (Iványi 1886, 15). Povratkom ustavnog života, 1861. je promijenjen datum na pečatu iz 1845. na nadnevak 1861.

Slika 4. Grb slobodnog kraljevskog grada Maria Theresiopolis

Slobodni kraljevski grad Osijek

Grad Osijek (*Eszék, Esseg*) nastao je na desnoj obali Drave kao slijednik nekadašnjeg keltskog odnosno rimskog naselja Murse. Car Augustin je na području današnjega Donjega grada ustrojio vojni tabor, a car Hadrian ga je dao učvrstiti zidinama i vjerojatno ga je 124. uzdigao u status kolonije (*lat. Colonia Aelia Mursa*). Mursa je kasnije postala najveće naselje te trgovačko i prometno središte cijele Donje Panonije. Car Constantinius I. je 350. ovdje pobijedio svoga suvladara Vetraniusa, a 351. Flavija Magnusa Magnentiusa (Brunšmid 1900). U to je vrijeme Mursa bila biskupijsko sjedište i jedno od najvažnijih prijelaza preko Drave. Poslije podjele Rimskoga Carstva na Zapadno i Istočno Carstvo (395.) Mursa je ostala pod vlašću cara Honorija, ali su ju Huni uništili 441. godine (Živaković-Kerže). Nakon toga su novopridošli Hrvati u VII. stoljeću zapadno od ruševina Murse podigli naselje Osijek (*Osek, Osik*). Neki naziv grada povezuju s riječju „odsjeći“, što bi upućivalo na neko „odsječeno“, dakle za prijelaz preko Drave pogodno i od poplava sigurno mjesto.

Ive Mažuran napominje kako se Osijek već u XI. stoljeću spominje u tzv. Jeruzalemskim putopisima „kao kruhom bogato naselje“ (1980, 125-166), a u ispravama se ime grada prvi put bilježi 1196. u mađarskom obliku naziva mjesta, dakle kao *Eszék (Ezek)*. Tada je kralj Emerik potvrdio cistercitskoj opatiji Cikádor (de Zeek, vjerojatno u mjestu Szék pored današnjega Báticaszeka) pravo na osječku tržnicu i skelu, dakle i na ubiranje poreza u svezi s njima. To je pravo opatiji darovao njezin utemeljitelj kralj Gejza II., a kasnije su ga njegovi nasljednici potvrdili. No, cikadorska opatija nije posjedovala Osijek, nego je samo bila vlasna ubirati predmetne prihode (Mažuran 1962, 87). Prema mišljenju Josipa Vrbošića, „eszéki jogászprofessor szerint arra utalhat, hogy Eszék továbbra is a király tulajdona maradt“, ta činjenica upućuje na to da je Osijek i dalje ostao u kraljevskom vlasništvu, a vladar je na opatiju prenio tek neka prava (Vrbošić 2010, 11). Međutim, o povijesti grada ne postoji nijedan izvor iz XIII. stoljeća, pa se ne može utvrditi je li kralj možda prenio neka prava i drugim pravnim subjektima. Kasniji izvori iz razdoblja između 1332. i 1335. spominju župnu crkvu Svetog Duha i župnika Nikolu. Navedena crkva vjerojatno se nalazila na mjestu na kojemu su 1558. Osmanlije sagradili Kasim-pašinu džamiju (Mažuran 1960, 111-113).

Cikadorska opatija je 1351. zbog carine pokrenula spor protiv obitelji Kórógyi (de Chorogh, de Korogh, de Koroug, de Korough, Korogy, Korogyi, u hrvatskim spisima i literaturi Korodi), tada već gospodara Osijeka. Kórógyijevi su, kako bi izbjegli parbu, ponudili nagodbu opatu Tomi i obećali platiti carinu, ali to ipak nisu učinili (Aladić 2010, 15). Stoga je 8. veljače 1353. došlo do nove parnice, na kojoj su grofovi Kórógyi svečano izjavili da prihod od skelarine i s tržnice pripada opatiji, ali su za sebe tražili prihod od cestarine. Kraljevski sud presudio je da opatiji pripadaju dvije trećine prihoda s tržnice i od skelarine, a Kórógyijevima pak pravo na cestarinu (Mažuran 1980, 127).

Značajan nadnevak u povijesti Osijeka je 23. kolovoza 1353. kada je titelski prepošt kardinal Wilhelm (Vilmos, Gillermus) za šezdeset zlatnika prodao obitelji

Kórógyi svoja posjednička prava (nije jasno koja prava je imao i od kada) na Osijek, iz čega proizlazi da je grad do tada bio podložan trima gospodarima: opatiji Cikador, obitelji Kórógyi i prepoštu Wilhelmu. Nakon realizacije ovoga kupoprodajnog ugovora Osijek je u narednih više od sto godina bio u isključivom vlasništvu grofova Kórógyi koji su premjestili svoje sjedište u Osijek i u njemu podigli dvorac pored Drave, u blizini župne crkve Svetog Trojstva. Daskora je Osijek postao trgovište i središte šire okolice s blizu dvije tisuće duša (Mažuran 1994, 54). Premda je teško govoriti o nacionalnom sastavu pučanstva, oni su sudeći po imenima u popisima, jačno većinom bili Mađari.

Početak XVI. stoljeća i Osijeku je zaprijetila opasnost od Osmanlija, pa je prije Mohačkoga boja osječko izaslanstvo 8. kolovoza 1526. posjetilo pašu Mustafu i predalo mu ključeve grada. Zahvaljujući tome Turci su sagradili pontonski most, preko kojega su 23. kolovoza prešli preko Drave i na Mohačkom polju porazili ugarsku vojsku. U gradu na Dravi se 1532. utaborio sultan Sulejman II., a ovdje je 1537. turska vojska porazila postrojbe Paula Katzianera. Nakon toga Turci su iz Osijeka kretali u svoje vojne pohode sve do Beča, a kako im je u vojne svrhe bio potreban most preko Drave i baranjskih močvara, to su 1566. dali sagraditi slavni drveni Sulejmanov most dug osam kilometara. Njega je pod zapovjedništvom bega Hamze za samo 17 dana podiglo oko 25.000 kršćanskih podložnika, a srušio ga je hrvatski ban Nikola Zrinski 1664. godine. Neki podaci govore da je u to vrijeme grad imao oko 15.000 stanovnika, većinom Turaka, čija je vlast trajala 161 godinu. Dokinuta je 29. rujna 1687. kada su uz tursku vojsku grad napustili i svi Turci, a zatim je ovamo naseljeno pučanstvo iz okolnih naselja. Nekadašnji cvatući turski grad i prometno središte postao je pogranični grad i jedna od baza carske vojske. Do 1783. u njemu je bilo sjedište glavnog stožera, a tada je premješteno u Petrovaradin. Uz austrijske časnike u Osijek su doselili i mnogi obrtnici, mahom s njemačkoga govornoga područja, koji su nedugo potom preuzeli vodeću ulogu u životu grada. Nakon Požarevačkoga mira 1718. granice su se proširile prema istoku, pa je mogao početi razvitak grada, prije svega ujedinjavanjem triju dijelova u jednu cjelinu. Naime, u razdoblju od 1712. do 1719. sagrađena je *Tvrđa*, ojačana zidinama, podobna za prijam 30.000 vojnika. U njoj je pored vojnih objekata sagrađeno i devedeset privatnih kuća, franjevački samostan, katolička župa, gimnazija, realna škola, poštanski ured itd.

Osim Tvrđe zasebni dijelovi grada bili su i Gornji grad (od 1692.) i Donji grad (od 1698.), ali je sve do 1702. samo Tvrđa imala status samostalne upravne jedinice. Taj su status zatim dobili i Gornji i Donji grad. U Tvrđi i Gornjem gradu mogli su stanovati samo katolici, a u Donjem gradu i pravoslavci (Mažuran 1996, Sršan 1996, Plevnik 1987). U XIX. stoljeću Nijemci su davali polovinu pučanstva i činili su većinu u Tvrđi i Novome gradu (zajedno sa Židovima koji su podrijetlom također bili s njemačkoga govornoga područja), a u Gornjem i Donjem gradu su Hrvati bili većinsko stanovništvo. Pored ova dva naroda u gradu su u velikom broju živjeli i Mađari i Srbi, dakle, isto kao i u Segedinu i u Subotici, samo su omjeri bili drukčiji. U gradu se njemački jezik rabio u poslovnom životu, ali i među „višim“ krugovima (vidi opširnije Živaković-Kerže 2001).

Osijek je kao posjed komore 1690., a zatim i 1698. dobio prvi statut, tzv. komisijski statut (*lat. statuta commissionalia*), dakle on nije bio pravi dokument jednoga samoupravnoga grada, nego pravilnik izrađen od strane kraljevskih povjerenika. Zatim je ustrojen magistrat, a za prvoga suca imenovan je Dániel Ferdinánd. Nakon što je 1740. dokinut vojni karakter grada, započeo je njegov ubrzani razvitak, koji je dodatno pospješen ujedinjavanjem triju gradskih dijelova u jednu cjelinu 2. prosinca 1786. godine. Jamačno je tomu pridonijela i činjenica što je kraljica Marija Terezija 1745. obnovila Srijemsku, Vukovarsku, Virovitičku i Požešku županiju, koje su priključene Hrvatskoj te potpale pod bansku vlast. Osijek je od 1746. bio središtem Virovitičke županije, a 1792. u južni dio grada kolonizirano je njemačko pučanstvo mahom iz Bačke i Banata, pa je tako nastao Novi grad kao nova gradska četvrt. Dobivanju statusa slobodnoga kraljevskoga grada pridonio je i velik broj stanovnika zbog čega je Osijek nazivan „Regni Slavoniae Metropolis“. Premda je po broju žitelja (7.519) zaostajao iza većih gradova, ipak je imao više stanovnika nego neki slobodni kraljevski gradovi. Naime, po popisu stanovništva iz 1787. Subotica je imala 20.708, Sombor 13.345, Novi Sad 9.190, Pečuh 9.151, Varaždin 5.040, Zagreb 2.939, a Požega 1.916 (Vrbošić 2010, 16).

Zastupnici osječkoga *oppiduma* godinama su nastojali grad osloboditi od feudalne vlasti Ugarske komore i dobiti status slobodnog i kraljevskog grada, što im je konačno uspjelo 24. ožujka 1809. godine, kada je gradu car i kralj Franjo I. izdao inauguralnu povelju. Svečana je inauguracija obavljena 28. kolovoza 1809. godine, te su građani javno prisegnuli prvo na njemačkom, a zatim na hrvatskom jeziku (Brunčić 2010, 47). Osijek je za dobivanje ovoga statusa imao platiti Komorskoj blagajni otkupninu u iznosu od 183.723 forinta i 20 krajcara. Ovoj obvezi udovoljio je prije potpisa povelje što je i navedeno u njezinoj 4. točki. Novac za otkupninu magistrat je namaknuo priložima imućnih građana i uvođenjem dodatnih poreza. Stoga je poput Subotice i Osijek u biti kupio slobodu svoga grada za pozamašnu svotu novaca (Brunčić 2010, 44). Stjepan Sršan je „izračunao da je taj iznos bio ravan kao 389,5 godišnjih plaća gradskog suca ili preračunato u današnju valutu oko milijun eura“ (Sršan 2009, 13).

Nakon inauguracije ustrojeno je Gradsko poglavarstvo. Za predsjednika magistrata izabran je Ivan Baranyay, a za kapetana Aleksandar Čavrak. Hrvatski sabor je 28. kolovoza 1811. proglasio i ozakonio uvođenje Osijeka u red slobodnih kraljevskih gradova. U ovome multikulturnome gradu porastao je udio Mađara kada je Retfala (*mađ. Rétfalu*, prevedeno na hrvatski: selo u ritu), pretežno njima nastanjen posjed grofova Pejačevića priključen Gornjem gradu. Osijek je 1891. imao 19.778 žitelja, od kojih 10.657 Nijemaca, 7.118 Hrvata odnosno Srba te 1.378 Mađara.

Povelja slobodnog kraljevskog grada Osijeka

Grad na Dravi slobodnim je kraljevskim gradom postao relativno kasno, čak i u odnosu na slične pogranične gradove Sombor, Novi Sad i Suboticu, odnosno hrvatske gradove Požegu (1765.) i Karlovac (1781.). Razlog tomu je dijelom bio u

tomu što je kralj narečeni privilegij darovao uglavnom onim gradovima u kojima je bio značajan udio stranaca (*lat.* hospes, hospites), a što pak – barem u početku – nije bilo znakovito za Osijek. Osim toga, njegovi su feudalni gospodari (od XIII. do XV. stoljeća) grofovi Kórógyi vjerojatno bili toliko utjecajni da zbog njih kralj nije gradu dao ovaj status. Zatim je od XVI. stoljeća uslijedila turska vladavina, a po oslobođenju od Osmanlija (1687.) Osijek je zajedno s cijelom Slavonijom bio neposredno podložan Ugarskoj dvorskoj komori. Poslije odlaska Turaka, u ispražnjeni grad postupno su se doseljavali prvo vojska i trgovci, a potom i obrtnici i to u velikome broju Nijemci i Mađari. Stoga su tek tada ispunjene pretpostavke za dobivanje ovoga statusa koji je Osijek uživao samo četrdeset godina ili godinu dana dulje od Segedina i Subotice. Naime, ugarski zakonski članak 23 iz 1848. o slobodnim kraljevskim gradovima (*mađ.* a szabad királyi városokról szóló 1848: XXIII. tc.) nije se odnosio i na Hrvatsku, pa su staleške povlastice ostale na snazi do oktroiranoga ustava iz 1849. godine (Antal 2011, 18-94). Carskim patentom iz 1850. privremeno je reguliran upravni sustav Zagreba i Osijeka (položaj ostalih hrvatskih gradova uređen je banskom uredbom iz 1851.), a zatim je u razdoblju od 1881. do 1895. u Hrvatskoj provedena upravna reforma. Status slobodnoga kraljevskoga grada Osijeku su i formalno ukinule komunističke vlasti 1945. godine.

Prava i obveze

Osijek je dobivanjem statusa slobodnog kraljevskog grada postao samostalan politički i upravni čimbenik koji je raspolagao vlastitom blagajnom. Privilegij je propisao da građani Osijeka imaju status kolektivnoga plemstva kao primjerice i građani Segedina i Subotice, njegovi su nunciji sudjelovali u radu Hrvatskog i Ugarskog sabora (točka 1. Povelje), a usto je grad bio neposredno i isključivo vladaru podložan kraljevski posjed (*lat.* peculium sacrae coronae). Grad na Dravi dobio je i pravo na izbor svoga poglavarstva i donošenje statuta od strane gradskoga zastupničkoga tijela, zatim na vlastite službe i službenike, magistrat je dodjeljivao pravo građanstva, a grad je bio vlastan i na korištenje vlastitoga grba i pečata. Pravom građanstva (*lat.* cives) raspolagali su samo oni Osječani koji su u gradu imali nekretninu (kuću, zemljište), dok su ostali bili samo stanovnici (*lat.* habitatores). Gradsko je poglavarstvo bilo nadležno suditi u prvome stupnju u građanskim i kaznenim sporovima uključujući i pravo mača (točka 6. Povelje). Sudbenu funkciju je u manjim slučajevima obnašao gradski sudac kao pojedinac, a u većim parnicama sudio je zajedno s nekim senatorima koji su poznavali važeće propise i pravni postupak (Brunčić 2010, 48-49). Ove ovlasti odnosile su se na građane i stanovnike neplemenita roda. Grad je imao i patronsko pravo nad crkvama, pa tako i ovlast predlaganja rimokatoličkog župnika, a skrbio je o materijalnom položaju Crkve. Ovim pravom su se, dakako, mogli koristiti samo Osječani rimokatoličke vjeroispovijesti (točka 7 Povelje).

Pored narečenoga, grad je imao pravo i na sve one prihode koje je dotad ubirala Ugarska komora, i to na prihod od: obalne daće (*lat.* taxa rippatica, ripaticum), daće za popločene ulice (*lat.* taxa viae silicatae et traturae) i daće na uvoz vina (*lat.* grossi

urnales), a njegovi građani bili su oslobođeni od pojedinih davanja (npr. od mitničarine i tridesetine, podvoza itd.) (Brunčić 2010, 48). Usto je uživao i prenesena regalna prava: pravo vinotočja (*lat. jus eudcillandi*), pravo mesarenja (*lat. jus macelli*), pravo otvaranja pivovara (*lat. braxatione cerevisiae*), pecara i ciglana, pravo lova i ribolova, te regalno pravo trgovine na četirima godišnjim sajmovima (na blagdane sv. Fabijana i Sebastijana, sv. Jurja, sv. Ilije i sv. Luke) i na tjedne sajmove (točka 14 Povelje) (Brunčić 2010, 47-48).

Građani su bili dužni prisegnuti kralju na vjernost, poštovati zakone, zemaljske običaje i pravne postupke, odnosno sudbene vlasti itd.

Slika 5. Povelja slobodnog kraljevskog grada Osijeka²¹

²¹ <http://www.osijek.hr/index.php/cro/Osijek/Povijest/Foto-Povelja-slobodnog> (pristupano 23. studenog 2013.).

Gradska uprava

Za razliku od Segedina i Subotice u kojima su u magistrat mogli biti birani samo katolici, u Osijeku su priznate rimokatolička, pravoslavna i grkokatolička (uni-jatska) vjeroispovijest, pa su tako u gradskoj upravi mogli sudjelovati i Srbi, mahom nastanjeni u Donjem gradu. Sukladno točki 5 Povelje grad je imao ovlast izabrati svoje zastupstvo (*lat. electa communitas*) koje je činilo četrdeset zastupnika na čelu sa sucem pročelnikom ili pučkim tribunom (*lat. tribunus plebis*), a ono je pak na izbornoj skupštini (*lat. restauratio*) u prosincu biralo magistrat na mandat od tri godine, te većinu gradskih činovnika (točka 5 Povelje) (Brunčić 2010, 47-50). Magistrat su činili sudac (*lat. iudex*), kasnije gradonačelnik i šest vijećnika (senatora), od kojih je jedan bio gradski kapetan, koji je, kao i u Segedinu i Subotici, bio čelnik redarstvene službe. Gradsku upravu činili su: bilježnik (*lat. notarius*), podbilježnik (*lat. vicenotarius*), protustavnik, ujedno i sirotinjski skrbnik (*lat. pupillarum curator*), registrator, odvjetnik (*lat. fiscus*), blagajnik, komornik i podkomornik, upravitelj vojnog skladišta i dr. Njih je postavljalo zastupstvo odnosno Magistrat. Služba zakonito izabranih činovnika bila je doživotna te su oni iz službe mogli biti udaljeni samo uz ispunjenje uvjeta i prema postupku reguliranom u Povelji. Bilježnika, podbilježnika i odvjetnika imenovalo je Gradsko poglavarstvo (točka 5 Povelje).

Zaključak

Sva tri uspoređena slobodna kraljevska grada imala su sličnu povijest, a i svoje su privilegije dobili nakon oslobođenja od Turaka i dugotrajnoga nastojanja za oslobođanjem od podložnosti Ugarskoj komori. Premda su povelje dobili u vremenskom razmaku od devedeset godina, ipak su one u mnogim točkama identične. Tako su sva tri grada postala nezaloživim i neotuđivim kraljevskim posjedom, njihovi su građani imali kolektivno plemićko pravo, putem nuncija bili su zastupani na Ugarskom saboru, a Osijek i na Hrvatskome. Imali su svoja samoupravna tijela (gradska poglavarstva) koja su obnašala i sudsku vlast, uključujući i pravo mača, a također su si sami imenovali svoje činovnike, te su odlučivali o davanju prava građanstva nekim svojim stanovnicima. Uživali su i pojedina prenesena regalna prava, a bili su oslobođeni i od određenih davanja i nameta (Blazovich, 2007, 77). U Segedinu i Subotici je patronatsko pravo uključivalo i pravo izbora župnika, a u Osijeku su rimokatolici imali pravo predlaganja župnika.

Premda narečeni gradovi nisu dugo uživali ovaj privilegij, ipak je on pridonio njihovu razvitku. Segedin je danas treći po veličini mađarski grad i središte južne Mađarske, Osijek je četvrti po veličini grad u Hrvatskoj i centar Slavonije i Baranje, a Subotica je ostala centar Bačke i uz Novi Sad najznačajniji grad u Vojvodini.

Literatura:

- Aladić, Dubravko. 2010. Plemićka i velikaška obitelj Korod̂ (Korógy). *Essehist* 2: 13-17.
- Antal, Tamás. 2011. *Város és népképviselet*. Szeged: A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 36.
- Bačić, Slaven. 1995. *Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice*. Subotica: naklada autora.
- Bačić, Slaven. 1998. *Iz prošlosti gradskog prava Novog Sada, Sombora i Subotice*. Subotica: Biblioteka Žiga.
- Bačić, Slaven. 2008. Građanin. U: *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. (Knj. 8. G). Subotica: Hrvatsko akademsko društvo. 48-50.
- Bálint, Sándor. 1958. *A szegedi népélet*, 2. rész. Szeged
- Bálint, Sándor. 1976. *A szegedi nemzet*, I. Szeged: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974.-1975.
- Beretić, Stjepan. 2009. Ponovna uspostava drevne somborske župe. *Zvonik* 189.
- Beuc, Ivan. 1985. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. Zagreb: Pravni fakultet – Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom.
- Blazovich, László. 2002. Városok az Alföldön a 14–16. században. *Dél-alföldi évszázadok* 17: 117-191.
- Blazovich, László. 2006a. A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek. U: Varga, László (ur.). *Magyar várostörténeti évkönyv, I. Főszerk.* Budapest. 73-83.
- Blazovich, László. 2006b. A budai jog és Kolozsvár egy 1488-as oklevél alapján. U: Ionuț Costea, Pál Judit (ur.). *Orășe și orășeni : Városok és városalakók*. Cluj-Napoca. 342-348.
- Blazovich, László. 2007. *Szeged rövid története*. Szeged: Dél-alföldi évszázadok 21.
- Brunčić, Davor. 2010. Slobodni i kraljevski grad Osijek u svijetlu suvremenih europskih standarda lokalne samouprave. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Osijeku* sv. 26: 37-56.
- Brunšmid, Josip. 1900. Colonia Aelia Mursa. U: *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 4: 21-42.
- Dudás, Ödön. 1991. *Szabadka város története*. Szabadka: Életjel.
- Evetović, Matija. 2010. *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*. Subotica: NIU „Hrvatska riječ“.
- Grlica, Mirko, Mačković Stevan. 2011. Jovan Nenad. U: *Leksikon podunavskih Hrvata-Bunjevaca i Šokaca*. (Knj. 11. J). Subotica: Hrvatsko akademsko društvo. 73.-75.
- Hameršak, Filip. 2013. *Mali leksikon hrvatske pravne povijesti*. Zagreb: Katedra za povijest hrvatskog prava i države. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
- Herkov, Zlatko. 1956. *Grada za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, I, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

- Iványi, István. 1886. *Szabadka szabad királyi város története*, I. Szabadka: Bittermann József Könyvnyomdájából.
- Iványi, István. 1892. *Szabadka szabad királyi város története*, II. Szabadka: Bittermann József Könyvnyomdájából.
- Kállay, István. 1964. Die Einführung einer neuen königlichen Steuer (Census regius) in den königlichen Freistädten in Ungarn 1749-1780. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 17: 96-108.
- Kállay, István. 1970. A census regius bevezetése, illetve felújítása szabad királyi városainkban a XVIII. század második felében. *Történelmi szemle* 3: 431-439.
- Kostrenčić, Marko. 1956. *Nacrt historije hrvatske države i prava*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kristó, Gyula. 1985. *Szeged története*, II. Szeged: Somogyi Könyvtár.
- Mađar, Laslo. 1991. Nazivi Subotice u pisanim dokumentima. U: Laslo Mađar (ur.) *Koreni : Gyökerek*. Subotica: Historijski arhiv.
- Mažuran, Ive. 1960. Turski Osijek. U: Osječki zbornik VIII.
- Mažuran, Ive. 1962. *Srednjovjekovni Osijek : od rimske Murse do turskog Osijeka*. Osijek: Matica hrvatska.
- Mažuran, Ive. 1980. Porezni popis grada i vlastelinstva Osijek i njegove okolice 1469. godine. U: *Starine*. Knj. 58.
- Mažuran, Ive. 1994. *Srednjovjekovni i turski Osijek*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mažuran, Ive i dr. 1996. *Od turskog do suvremenog Osijeka*. Osijek – Zagreb: Zavod za znanstveni rad HAZU u Osijeku, Gradsko poglavarstvo Osijek i Školska knjiga.
- Mészáros, Piroska. 2003. *A településhálózat történelmi kialakulása Szabadka község területén*. Szabadka: Grafoprodukt.
- Muhi, János. 1944. *Zombor története*. Zombor: Kalangya kiadás.
- Plevnik, Božo. 1987. *Stari Osijek*. Osijek: Radničko sveučilište Božidar Maslarić i IC Revija.
- Reizner, János. 1890a. Tisztújítások a múlt század első felében. *Szegedi Napló*, ožujak, 23.
- Reizner, János. 1890b. *Szegedi Napló*, ožujak, 28.
- Reizner, János. 1890c. *Szegedi Napló*, ožujak, 24.
- Reizner, János. 1890d. *Szegedi Napló*, ožujak, 29.
- Reizner, János. 1899-1900. *Szeged története* I.-IV, Szeged.
- Shek Brnardić, Teodora. 1997. Tavernik, tavernikalni sud i tavernikalno pravo. *Arhivski vjesnik*, god. 40: 179-198.
- Smrekar, Milan. 1899. *Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, I. Zagreb: Ignjat Ganitz.
- Sršan, Stjepan. 1996. *Povijest Osijeka, sažeti pregled*. Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku.
- Sršan, Stjepan. 2009. *Prvi zapisnik slobodnog i kraljevskog grada Osijeka*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.

- Vrbošić, Josip. 2010. Povijesni kontekst nastanka instituta slobodnog i kraljevskog grada 1809. godine. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* sv. 26: 9-21.
- Zirojević, Olga. 1970. Upravna podjela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka. U: *Zbornik za istoriju* 1.
- Živaković-Kerže, Zlata. 2001 *Svaštice iz staroga Osijeka*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema.
- Živaković-Kerže, Zlata: *O prošlosti Osijeka ukratko*. <http://www.osijek.hr/index.php/cro/Osijek/Povijest>.

Summary

The role of Croats (Dalmatians) in the administration of free royal cities of Szeged, Subotica and Osijek

Although Szeged, Subotica and Osijek are now located in three separate countries, they were formerly frontier cities of Hungarian-Croatian kingdom. Due to their geographic location they were (and still are) multicultural and multiethnic cities, where, due to migrations, Croats (in Szeged and Subotica called Dalmatians), Germans and Serbs (in Szeged and Subotica called Raci) also lived besides Hungarians, making the four largest ethnic groups in those cities. The cities all had similar past, they had all been under the Ottomans for more than a century, and their path to acquiring the status of free royal city had been equally difficult and long lasting. Szeged acquired the status on May 21st, 1721, Subotica on January 22nd, 1779, and Osijek not before March 24th, 1809. Besides that, all three cities paid a certain amount for the buyout of their freedom. The mentioned cities practiced the gained feudal privileges only by 1848 and even after the abolition of the feudal system they nominally retained their status, the real meaning of which gradually weakened, until formally being abolished in 1945. Acquiring the status of a free royal city was the driving force that has contributed to the political, economic and overall development of Szeged, Subotica and Osijek, and represents one of the most important events of the centuries-old history of these three cities. Nowadays, Szeged is the third largest city in Hungary, Osijek is the fourth most significant economic, academic and cultural centre in Croatia and Subotica remained the most important city in Bachka.

Keywords: free royal city, magistrate, communitas, privilege, statute